

Любен Каравелов
Богатият сиромах

Богатият сиромас

Повестта „Богатият сиромас“ е обнародвана във в. „Свобода“ г. III, бр. 20–22, 11 ноември – 25 ноември 1872 г. и в. „Независимост“, г. III, бр. 23–37, 23 февруари – 2 юни 1873 г.

I.

Щастлив е онзи човек, у когото е чиста и неокаляна съвестта; щастлив е онзи човек, който е доволен от онова, щото е собствено негово; щастлив е онзи човек, който може да погледа всекиму в очите и който може да каже: „Това парченце хляб, бяло или черно, меко или кораво, тая чиста и студена вода и това парченце сирене са мои, защото съм ги изработил с големи мъки и с едър пот.“ Заработеният обед е сладък, както е сладка и душевната тишина; разкошните обеда са горчиви, както е горчиво и угризението на съвестта. Там, гдето се появяват разкошества, трябва да заспи съвестта, защото чистата съвест няма нищо общо с богатите и с разкошните трапези. Хайдете да потърсиме доказателства. Георги Пиперков и Спирос Трантарът са такива приятели, каквито и съветът още не е създавал: ако кихне Георги, то Спирос почти всякога му говори: „Нека ви е наздраве“; а ако кихне Спирос, то Георги му казва само „наздраве“. Освен това, ако Спирос пуши чубук, то и Георги пуши чубук; а ако Георги пуши цигара, то и Спирос пуши цигара. Когато Спирос станал чорбаджия, то и Георги станал чорбаджия; а когато Георги вземал от един селянин за нищо и за никакво хилядо гроша, то и Спирос поискал от друг селянин хилядо гроша. Селянинът му дава петстотин, дава му осемстотин, дава му деветстотин и петдесет – не ще. „По-малко от хилядо не мога да взема“, рекъл Спирос, и станало хилядо. Както Георги, така и Спирос обичат да ходят при владиката на гости, да пият мастика и да се разговарят с негово преосвещенство за вдовиците; а негово преосвещенство обича всякакви душеспасителни разговори така също, както котката обича прясната риба. Облеклото на Георги е еднаво с облеклото на Спирос, защото сукното е отрязано от един топ, защото това сукно е скроено от едни ръце и защото и за едното, и за другото още не е заплачено. Горекананото облекло е ушиено от Петра Инджето, който се нарича „френски терзия“, който е пиян седем пъти през неделата и който има дълга и мършава жена. Както Георги, така и Спирос се облачат по следующата програма: широки черни и лете жълти – панталони; сюртук от черно сукно със синеват дим; фес азизие, с широки поли, който има голямо сходство с новодомните тенджери; пръстен на указателния пръст; пояс, с който са вързани панталоните, из червена коприна, на когото крайовете висят на лявото бедро; елече из касимир, който се нарича и „лахур“; вратовезка червена или зелена; кундури лакови и т.н. Трябва да

забележа тука като „нота бене“, че както Георги, така и Спиро обичат да седят на миндерлъкът и да чоплят краката си; а тия крака изпушат из себе си голям аромат.

Да кажа сега няколко думи и за нравствените достойнства на тия две достойно за уважение личности.

Една вечер Георги ходи у Спирови да се повиди със Спира; а друга вечер Спиро ходи у Георгиеви да се повиди с Георги – и това се продължава не дни и недели, а цели десетилетия. Когато се съберат между себе си, то тия два приятеля имат следующите занятия; първо, изпиват по две литри мастика; второ, тия изпушват по дванайсет лули тютюн; трето, тия чоплят носовете си и сучат мустаките си; четвърто, тия говорят за пашата, за кадият или за конят на билюкбашият.

Фигурата на кир Георги е необикновено важна и величествена; боят му е висок, лицето му е мурго, отнасянието му е *лесично*, а очите му – чегато постоянно търсят твърде сърчено. Той може да направи из своето лице всевъзможни изражения: доброта, ненавист, ласкателство, зверство и всичко, щото искате, ако неговото сърце и да дреме твърде спокойно в своето къшешце. Пред по-големите, т.е. пред по-богатите, той постоянно се усмихва, а пред по-малките, т.е. пред по-сиромасите, почти всякога се муси; пред по-силните той говори тихо, меко и ласкателно, а пред по-слабите – високо, грозно, повелително, даже и свирепо; пред големците той държи главата си малко настрана и ръцете си кръстосва на поясът, а пред сиромасите повдига главата си твърде високо, маха с ръцете си и неговото бясно наруване ехти като гръмотевица във времето на най-силните бури. С една дума, който би погледнал на кир Георги в онова време, когато той се намира в конакът и когато седи между царските чиновници, то той би си помислил, че тоя кир Георги е един из числото на небесните ангели, че неговата кротост е агнешка и че неговата душа е съвсем невинна; а ако би го вие срещнали на пътят, ако би го видели между раята, то всеки из вас би прочел на челото му зло, зверство и бездушие. Но ако искате да говоря право, то трябва да ви кажа, че жестокостта и зверството не са единствените страсти, които върлуват в утробата на тоя знаменит човек. Той обича парите и обича ги повече от жената си, от децата си, от честта си и от животът си. Той обича така също да се весели, но неговото веселие е грубо, низко и нечисто, както въобще бива веселието у турците и у отурчените християни: къочеци, циганки, коча музика, мастика и содомски страсти допълват неговото нравствено превъзходство. Разбира се, че когато той употребява всичките свои умствени способности и всичките законни и незаконни

средства, за да удовлетвори своите желания, то той е длъжен да служи и като оръдие на другите. Ето защо турците почти всякога говорят, че кир Георги е умен и добър „пезевенкин“.

Спиро е израсъл в друга градина. Неговата шия е тънка и дълга като у щъркел; краката му са криви като новородена месечина; челото му е сплеснато и ниско като у маймуната; страните му са червени; носът му е покрит с пришки и прилича на червена царица; долната му челюст е безобразно дълга; а всичкото му лице, взето заедно, прилича на свинска зурла. Ленив на всичко, щото изисква умствени напрежения и мозъчни размисления, той е деятелен и постоянен в различни телесни упражнения. Ако би вие влезли в къщата на тоя човек, когато пред него стоят трудолюбивите селачени и селаченки и очакват правосъдие, то би помислили, че се намирате в бърлогата на някой див звяр, когото нищо не може да укроти, когото ласкателствата привождат в ярост, а нападенията го правят съвсем безумен.

– Аз се чудя как тия два чорбаджия могат да живеят между себе си дружно и да помагат един другиму! – говорил един гражданин на своите съседи, които във времето на сълнечното захождане излезли на улицата и седнали пред своите вратници да си побъбрят за едно, за друго.

– А знаете ли вие, че Георги е готов за пари да се побратими и с дяволите? – попитал други, който имал обичай постоянно да лиже долната си устна.

Намерили сте кому да се чудите! – казал трети. – Един човек, който се не побоял да убие брата си, е способен да направи и най-лошавите престъпления, най-безсъвестните зверства! Когато един човек се реши да направи веднъж лошаво нещо, то той не може вече да се запре на полпът; той трябва да върви напред и да прави пакости и на мъжко и на женско, и на старо и на младо. Началото е мъчно, а средата и опашката вървят като намазано колело. Аз съм уверен, че за Георги е сто пъти по-лесно да убие брата си, нежели да помогне на падналият да стане.

– Ах ти, господи! Наистина ли е Георги убил своя братец? – попитала една жена, която излязла на улицата с една голяма лъжица в ръка; а тая лъжица свидетелствувала, че госпожата ѝ е дошла право из кухнята.

– А кой други ще да го убие, ако го не убие брат му! „Кой ти е извадил окоето?“ „Брат ми“. „Затова е така дълбоко извадено“, рекъл русчущият философ Минчо Тахтата, който умее твърде искусно да бели турските кратуни и да бръсне българските бради.

– Аз не вярвам, че един човек, който е роден от майка, може да бъде дотолкова лошав, щото да убие и братът си – казал първият

гражданин, който бил голям скептик.

Жената, която стояла с лъжицата в ръка, погледала на своят мъж кръвнишки, помахала главата си, хванала кълката си с лявата ръка, махнала с лъжицата по въздухът и пропищяла:

– Той е у мене всякога такъв – неверни Тома и нищо повече. Преди една неделя аз му рекох, че в коремът ми живее жива жаба, а той ми каза да не ям боб! Ти по-добре послушай какво разказват умните хора и мълчи, защото аз съм вече сита от твоите хорати. Десет години ми разказваш, че това не е тъй, а онова не е онъй, че това не е истина, а онова не е за вяра!... Засрами се от боят си!

Дълготърпеливият скептик замълчал и захванал да чопли с пръстът си една дамджица, която се намирала на ръкавът му.

– Аз навярно зная, че Георги е убил братът си – казал философът важно и погледал на своите слушатели с особено удоволствие.

– Разкажи, разкажи – казала лъжицата и погледала към кухнята си, из която захванала да се разпространява миризма от препържена риба.

Ораторът се изкашлял, защитил носът си с два пръста и избрисал ги от полата на контошът си, а после захванал своето „повествование“.

– Преди десет години – продължал философът – Георги се отдели от своят брат Димитра и захвана да живее сам за себе си. Когато умрял баща им, то им оставил голямо богатство; а ако е така, то и дележът трябваше да бъде твърде мазен. Само чисти пари трябваше да си разделят повече от двеста хиляди гроша. Освен това тия имаха крави, кобили, овце, биволи, ниви, ливади, бостани и две къщи в Русчук. Дялбата стана в мехкемето, защото „едноутробните“ братия не можаха да си извадят очите миролюбиво – Георги беше лаком като всякога. Разбира се, че и после дележът между Георгия и Димитра не можа вече да се възцари мир и любов. Димитър беше кротък, трудолюбив и умен човек; а ако е така, то и работите трябваше да му вървят по-добре. Георги беше готов да полудее от завист. Веднъж Димитър отишъл на своето лозе, което се намираше над самият Дунав. Била голяма горещина; слънцето пекло като нажежено желязо; а въздухът врял като вода. Димитру се поискало да се окъпе и той слязъл до Дунавът, съблякъл се и влязъл във водата. В това време Георги седял в своето лозе, което лежи малко по-доле от Димитровото, и гледал с ненавист на брата си. При Георги служеше един цинцарин, който никак не беше по-добър от своят господарин. Тоя цинцарин разбрал какви са мислите на Георгия и затова погледал в очите на своят господарин и рекъл му: „Мога ли?“ „Можеш“, казал Георги. Какво е правил после това цинцаринът, аз не зная; зная само това, че в тоя

същи ден из градът ни се разнесе глас, че Димитър се е удавил. А цинцаринът? – Цинцаринът беше намерен в един кладенец. Видите ли сега каква е работата? – попитал най-после философът и защипал носът си още веднъж.

– Чудни неща биват на тоя свят, ако кир Минчо казва истина – рекъл скептикът.

– Ето го, ето го пак... Погледайте го – каза лъжицата. – Тоя човек няма за пет пари вяра, а нарича се православен християнин! Аз ви казвам, че ако владиката да му не тури юздата, то той ще да захване да не вярва и на св. Марина. Един ден аз му казвам: „Днес е Св. Марина“; а той ми отговаря: „Днес е Св. Моасии.“ Такъв мъж е за напушане. Оная година аз си купих умрела. „Защо ти е умрела?“, ме пита. „Да ме варди от дъждът и от слънцето“, казвам. „Ти и без умрела се скиташ по цял ден из махалата; а ако купих умрела, то моите очи ще да те гледат от събота на събота“, казва.

– Стига си бърбрала – рекъл скептикът, – защото ребата ти изгоря на огънят.

– Ах, наистина – рекла лъжицата и влязла в къщата си; но след малко време тя се върнала пак и попитала философът: – А я кажи ми ти, като знаеш всичко, защо Георги обича дотолкова Смилча?

– Мисли да го направи зет – рекъл философът съвсем уверено. – Смилчо се бръсне в моята берберница, следователно аз познавам и уши-те му, и носът му и гушата му и сърцето му. Два чифта ножици изхабявам, когато му стрижа косата... Неговата коса е гъста като гората в Галилея.

II.

Русчук е още млад и зелен град, а старците говорят, че плитката вода не повдига големи вълни. Разбира се, че старешкото изречение няма никакъв смисъл, защото Русчук и неговите валийски чиновници стърчат като пирамиди пред очите ни. Русчушките вълни биват до такава степен големи, щото кораблекрушенията са станали съвсем естествени явления. Когато Христос е рекъл, че „първите ще бъдат последни, а последните първи“, то той е мислил да създаде Русчук и да го направи столица на България. Ако искате да чуete истината, то аз трябва да ви кажа, че Русчук прилича на столица така също както и Митхад паша на Херкулеса. А ако искате да добиете вярно понятие за тоя град, то трябва да се изкачите на някоя джамия и да погледате на неговите кочини и на неговите скелети, които се наричат верноподаници на дебелата сянка. Пред очите ви ще да се покаже твърде шарена картина. Двоекраки животни, които принадлежат на различни народности, в различни облекла и с различни физиономии, припкат по улиците и тъпчат нещастната земя; кал и боклук до колени, а къщя полуразвалени, дрипави и нещастни – каквото е и самото население. Такава е столицата на България, която разпространява образование и напредък до Балканът и до софийските полета – а Русчук е миниатюра от Цариград. Турската империя е твърде чудна държава; турското население е безобразно смешно; а Русчук е извънредно създание. Турците са до един Марси, Турция е военен лагер, туркинята е подойница, а Русчук е турско купище. Разбира се, че при подобно положение на работите раята е длъжна да се отличава твърде ярко от своите победители и господари. Българите приличат на мокри кокошки, между които се перчат турските мисири, за да ги кълват постоянно по главите. А чорбаджиите? – Българските чорбаджии се намират в такова неопределено положение, щото аз свободно мога да ги нарека н и щ о. Чорбаджиите така също, както и турците, се разхождат между мокрите кокошки горделиво и самонадеяно, държат главите си високо и гледат всекиму право в очите; но тия твърде добре знаят, че ръцете им са кървави до лахтите, че съвестта им е обременена със страшни престъпления и че приближава Христовото пришествие, следователно тяхната сила е призрачна. За честните, за живите и за големите души Русчук е тесен, Русчук е убийствен, Русчук е непривлекателен. Ние твърде често обвиняваме русчушката младеж, че тая младеж дреме, че тя не знае що

прави, че тя се разваля все повече и повече; но ни веднъж не сме си задали такъв един въпрос: от що и от какво произхожда всичкото това? За младите и за живите личности в Русчук остава само едно спасение – да идат в лозята, да се напият като копачи и да подъхат чист въздух. Хайдете и ние да идеме в лозята.

Бил гроздобер. Слънцето пекло твърде силно, но божиите създания не обръщали внимание на неговата топлина – и работили. Пчелата брънчала и събирала мед, врабчето търсило червечец или пшеничено зърно, гаргата яла грозде, а българинът постил и работил за коремът на своят господарин. Всичко се намирало на своето място. Едно селско юначе водило своите сиви волове, които теглили една натоварена кола; а след тях припкали няколко боси момичета, които пели, викали и веселили се като на сватба. Аз и досега не мога да разбера, защо се радват младите и невинните души и когато им е тежко, и когато им е весело? Българката пее и когато работи ангария, и когато тъче чуждо, и когато умре баща ѝ, и когато жени синът си; но нейните песни приличат на плач, който къса сърцето на части. Но както и да е, а момичетата пели и веселили се; веселила се и всичката природа освен едно младо момченце, което седяло под орехът в едно лозе. Недалече от това момче спал под орехът един побелял вече старец, който имал дълга сива брада и който бил облечен в покъсани потури и в излизан от времето контош. Старецът бил запасан с бял пояс, в който бил втъкнат габровски нож, с бяло чиренче и с алена капия; а под главата му се намирала рошава овча шапка. Близо до това място, под черешата, седяло друго едно момче, което имало веселичко и хубавичко като есенна ябълка лице и което гледало насам-нататък твърде живо. Това момченце нямало повече от двайсет години, но било облечено твърде разкошно – видело се, че то не е знало още как се печелят парите. Дълго време младото момченце гледало на своят замислен другарин и най-после станало, отишло при него, хванало го за рамото, разклатило го насам-нататък и извикало:

– Хей, Смиле, що си се замислил като сираче на помен? Който те погледа, той трябва да си помисли, че гемиите ти са потънали в Черно море... Хей, засмей се или и аз ще да заплача като кукувица!

– Остави ме, Иванчо, не весели ми се. Остави ме да си помисля... Тежко ми е – казал Смил.

– Дявол да те вземе! Гледай да не станеш и ти философин. Ако да би били сега коледни пости, то аз би си помислил, че те е давил нощеска каракончо. Стани да идеме при момичетата и да ги попитаме що носят. Стани!

– Махни се оттук! Дай ми мира!

– Няма да те оставя!... Да видиме какво щеш да ми направиш!

– Остави ме, Иванчо, моля ти се. Бъди човек.

– Ако ми се молиш, то аз съм длъжен да те оставя... А я ми кажи ти, защо си се замислил? Не баба ти ли те е била, че си гонил петелът и той е разбъркал с краката си преждата ѝ? Не баща ти ли те е дънкал, че си настъпил лулата му? Не майка ти ли те е измлатила, че не си отишъл на Св. Трифон в черкова? Кажи ми де?

– Остави ме, Иванчо, или аз ще да помисля, че ти си или луд, или пиян.

– Да те не е изпсувал някой турчин? – продължил Иванчо и смеял се от всичкото си сърце.

Смил погледал на своят другарин сърдито и сериозно; очите му блестели, а долната му уста треперала като листо.

– Който се шегува не навреме, той е добиче, той е безсловесно животно – рекъл той и плюйнал.

Смилчо помислил малко, повдигнал нагоре рамената си и рекъл:

– Ние цели петстотин години сме само дремали и шегували сме се! Стига вече. Трябва да помислиме малко по-човечески и да разгледаме своят мъченически живот. Що сме ние: хора ли сме, или сме бездушни тъпани, които едно време се окачваха в Цариград пред вратата на хановете? Когато някой желал да повика одабашията, то той удрял по тъпанът и будил го. А турците и ден, и нощ тъпат по нашите гърбове, а ние все още спиме и нехаеме! Нас бият, а ние се смееме; нас бесят, а ние се шегуваме; нас безчестят, а ние се хвалиме със своята нравственост; нас псуват, а ние благодариме; по нас тъпат, а ние обръщаме към тъпанаринът и здравата страна... Християнско смирение, което има овчи характер!

– А какво ти мислиш да правиме? Ако си кротък, мирен и послушен, то можеш барем да живееш; а ако захванеш да върлуваш и да се не покоряваш, то и въжето е готово – рекъл Иван.

– Ако природата не ти е дала ръце, то ти е дала зъби, с които можеш барем да ухапеш неприятелят си; но ние нямаме още онова, щото е потребно и на хората, и на животните – ние нямаме мозък, нямаме смелост, нямаме сърце, нямаме човечески понятия, нямаме храброст...

Старецът шавнал с кракът си.

– А знаеш ли какво говорят нашите старци? – Времето ще да дойде и само... А бабичките казват: „С рогатият да се не бодеш, с краставият да се не бориш, а с турчинът да се не караш“.

– Старците и бабичките са приготвили достойни за уважение унуки или достойни робове. Трябва да им се благодари... Ако би великият везирин имал в главата си зрял мозък, то той би трябвало да даде на всичките наши старци и бабички по едно джубе и по една кола плява. Ако на тоя свят да не би се раждали робове, то деспотите и тираните би трябвало да станат „милосърдни сестри“.

– Стига си бърбал – рекъл Иванчо и подсвирнал си. – Аз ще да ида при момичетата да си попееме и да се повеселиме... Аз не съм философин... Който е болен, нека се лекува: а комуто е мъчно, нека търси спасение. Ако цял един народ търпи и живее, то и Иванчо трябва да търпи и да живее. Да ида при момиченцата...

– Иди, Иванчо, иди! Когато някой побие петелът, то той се качва на плетът и кукурига – това е за него голямо утешение: а ти предпочиташ да бъдеш петел, нежели заец. Иди при момичетата и покукуригай.

Смил се сърдил и късал в ръцете си орехова шума.

– А защо се сърдиш, Смиле? Ако аз приличам на петел, то ти приличаш на наш Караман. Когато тато побие Карамана, то той си отмъщава на някой стар хасър или на вратникът. Каж ми, защо късаш шумата? Ако ти са криви турците, то орехът не е ни крив, ни длъжен.

Смил побледнял още повече и проговорил тъжно и сърдито:

– Истина казваш! Когато мечката е окръжена със зайци, то тя захваща и сама да се бои от кучетата и от ловчийат; а ако тя бъде окръжена само с мечки, то ни кучетата, ни ловчийат не са опасни за нея.

Старецът си отворил едното око.

– Това е истина – рекъл Иванчо малко по-сериозно. – Но я кажи ми ти, какво би направили мечките, ако ги обиколят няколко стотини ловчии и няколко хиляди кучета?

– Тия би се борили с неприятелите си до последната капка кръв, защото от тяхното мъжество зависи почти всичко – техният живот, тяхната чест и тяхното съществуване. Животните имат по-големи достойнства или по-голямо самоуважение; тия имат по-велика душа и по-широко сърце; тия защищават и себе си, и децата си по-добре и по-храбро, нежели ние. Ако ти закачиш на свинята прасето, на котката котето, на кучката кушлето и на кравата телето, то трябва да вардиш кълките си: а наш Петко гледа твърде равнодушно как отнимат честта на дъщеря му, как турчат момченцето му и как безчестят жената му и надее се само на бога.

Когато Смил говорил това, то покрай тях преминала цяла купчина момичета, които вървели из пътят весело, които пели и викали и които

не мислили за човеческите нещастия. Иванчо погледал към момиченцата, поклатил насам-нататък главата си и рекъл:

– Ти, Смиле, преувеличаваш страданията на нашият народ. Я погледай на тия гълъбчета как се веселят, как гукат и как подскачат! Каж ми де, видиш ли барем една капка неудоволствие на лицата им? Видиш ли барем един бръчкул на тяхното червено-бяло образченце?

– Това е така, но в тия песни се намират повече сълзи, нежели радост – казал Смил. – Над гробищата растат всякакви цветя. Нашият народ е дотолкова як, невинен и добросърдечен, щото и най-големите нещастия не могат да убият неговите радости. Щом нещастие премине през главата ни, то ние захващаме да пееме своята тъжна песенчица, която повече прилича на погребално пение... Бъдещето е наше, както са наши и надеждите.

– А на кого се той надее, Смиле?

– На мене, на тебе, на Ивана, на Драгана, на себе си. Денят се приближава – тежко на неприятелите ни! Аз вече видя пътеводната звезда; а тая звезда непременно трябва да ни доведе до щастие.

Старецът станал, погледал насам-натам и проговорил:

– Звездата е вече близо; но ти не трябва да се сърдиш, не трябва да викаш и да обвиняваш другите. Всеки из нас желае доброто на отечеството си... Бъди, мой синко, по-умен, по-търпелив и по-безпристрастен. И Иванчо има свое право... Аз съм проживял на тоя свят твърде дълго време и видял съм цели милиони щастия и цели милиони нещастия. Моята съдба ме е хвъргала от едно място на друго, из един край в други и из едно царство в друго. Когато московците преминаха през Стара планина и упътиха се към Едирне, то аз мислех, че нашият ден е вече настънал, и бунтувах народът; но нашият ангел още спеше от дългият. Когато московците заключиха мир, то аз бях принуден да ида след тях и да спася главата си. В Русия аз претърпях големи мъки: глад, студ, сиромашия и всякакви беди. После това аз ходих в Сърбия, в Черна гора и в Гърция. Моята цел беше да се бия с турците и да търся против тях съюзници; но както ви казах по-горе, нашият ангел още спеше от дългият. Сърбия и Гърция бяха полусвободни; но Черна гора беше в състояние да ми даде всичко, щото търсеше душата ми. Ако Черна гора да беше близо до България, то аз би останал да живея в нея и да изстреблявам кукумявките; но на сърцето ми лежеше като тежък камък нещастният български народ и поробеното наше отечество. Черна гора е гнездо на свободата, момченца! Черногорците не търпят турска миризма. Из Черна гора аз отидох във Влашко, поживях две години и после се върнах в Русчук, захванах

да живея мирно и да робувам така също, както робуват и моите нещастни братия. Ожених се. Господ ми даде добра и хрисима жена, а още по-добра и по-хрисима дъщеря. Къщата ми от утринта до вечерта е пълна с веселие и с песни. Щом се пробудя, то в ушите ми звънти крехкият и милият глас на моето момиченце, което пее само моите любими песни:

Слана е паднала, слана е паднала
Лете ми лете, лете по Гергьовден,
Та е усланила момци на планина,
момци на планина, на Игликовина,
та им замръзнали пушки гегалийки,
пушки гегалийки, сабли дамаскийки...

Весело бива човеку от тия песни, защото тия му напоминат нещо си, а в това също време тия го приготвяват за друг, по-добър живот. Такава е накратко историята на моят живот; а тая история е пълна и с добро, и със зло... Аз съм барем опитен, ако не повече... Те трябва да се сърдите, не трябва да се горещите, не трябва да викате и да кряскате, а да работите и да мълчите. Елате довечера у мене и да си поговорим за едно, за друго.

И старецът отишъл към градът.

– Тоя старец говори като Сократ – рекъл Смил.

– Остави ти Сократа и да си вървие дома – рекъл Иванчо и запял:

Момиче, момиче,
Де гиди, мряна рибо,
Не стой срещу мене,
Изгорях за тебе,
Като лен за вода,
Босилек за роса.
– Гори, либе, гори,
гори, та изгори:
моята мила майка
първа ми душманка –
на вода да ида,
либе да си вида,
и тя след мен дойде
вода да налива –
че сме изгорели
се за пуста вода.
В градина да вляза

цвете да набра,
китка да увия,
на либе да давам –
и тя след мен дойде
цвете да полива.

III.

Захванало да притемнява. Всичките живи същества се крили в своите легловища и приготвяли се да вечерят. Само няколко жени ходили още по пътят и търсили кравите си, само няколко мъже стояли пред кръчмите и разсъждали за новите вина и само няколко пияни турци гажали калта и пели полекичка едно из ония маанета, които приличат за кочешко мякане. В това също време Смил и Иванчо вървели из пътят и влезли в къщата на дяда Стойча, който ги посрещнал посред дворът.

– Добре дошли, добре дошли! – рекъл старецът и повел момчетата към своята малка къщица, която била така също стара, както и нейният стопанин.

Стаята, в която влезли момчетата, била вехта; таванът ѝ бил дотолкова черен, щото никой не можал да определи от какво е той направен; но стените ѝ били бели като мляко, одърът – чист и вратата измити. По всичко се видело, че някоя жива и млада човеческа ръка е дала и на тая стародревна къщица нов вид.

Щом младите момчета седнали, то в стаята влезли две жени и поклонили им се като на отдавнашни познайници. Едната из тия жени била стара, но привлекална; а другата била едно из ония ангелчета, които обикновено се изображават на черковните врата. Нейните черни очи блестели като елмази; нейното чисто и миловидно лице било съставено от кръв и мляко; нейната тънка и висока снага съставляла изключителна рядкост; нейните високи гърди свидетелствували, че тялото се ползува със здраве; а нейните алени устници се харесвали на всичките Ивановци, Николовци и Димитровци. Трябва да ви кажа и това, че в тая къща не знаяли още що е гюргевска цивилизация и що е митхадпашовски напредък. Както дядо Стойчо, така и неговото домочадие работили от утринта до вечерта; месили и пекли хляб, плели, ткали, прели, копали, жънали, събирали и пели. Така също тия се облачали така, както се облача всеки българин и всяка българка, които живеят български и които се наричат българи. А от тежката работа и от големите мъки произходило само веселие, песни и щастие! Чудна е българската натура! Българският работник е жив, весел и пъргав; а готованецът е намусен, ленив и волообразен. Между българският селянин и между българският чорбаджия съществува такова голямо различие, каквото съществува и между турчинът и човекът. Селянинът влече турският ярем с голямо страдание

и с едри сълзи, но и с надежда на по-добро бъдеще, а чорбаджият се хвали с това робство, гордее се със своето унижение и от всичкото си сърце ненавижда свободоумните хора. Чорбаджиите мислят само за своите откраднати и отнети богатства; а всяко едно народно движение е опасно за тяхното спокойствие така също, както е то опасно и за техните покровители турци.

Младите гости, които посетили дяда Стойча, не принадлежали нито в числото на чорбаджийският клас, нито в числото на селските работници. В последните трийсет години в България са се появили такива хора, които се наричат „младо поколение“ и които могат да се нарекат „предтечи на българският живот и надежда за бъдещите времена“. Тия хора са до такава степен нови, щото на тях не действа ни чорбаджийската нечистота, ни турският разврат, ни фанариотското смирение.

Смил бил човек на двайсет и пет години. Баща му бил богат търговец и желал да посвети и синът си в комерческите мъдрости; но непокорният син оставил бащината си къща, отишъл в Белград без ни една пара и свършил лицей без никакви средства. Единственото добро, което понесъл Смил из бащината сикъща, било неговото добро сърце и неговата честна и права душа; а тия драгоценности принадлежали на майка му. Аз мисля, че ако да не би били нашите майки, то ние би станали до един евреи и посветили би всичкия свой живот на аритметическите цифри и на моравите патладжени. Когато Смил свършил науките си, то ходил в Австрия, в Румъния и в Русия и най-после той се върнал в Русчук и станал учител. Той изпитал вече що е живот свобода и щастие и затова посветил животът си на своето поробено и нещастно отечество, което търпяло и от турци, и от фанариоти. Когато Смил виждал турските зверства, то хапал устните си и бледнял от ярост; а когато гледал на българското търпение и на чорбаджийското хладнокръвие, то бил готов да излезе сам против неприятелите и да погине като юнак и като защитник на правдата. Много пъти Иванчо успокоявал своят побратим и не давал му да погине без време. Иванчо бил Смилов ученик, ако и да бил само четири години по-млад от своят учител. Най-напред Иванчо не можал да разбере що е свобода и щастие, защото бил убежден, че турците са родени за господари, а българите – за робове; но Смил успял да развие своят ученик дотолкова, щото той твърде скоро станал за него апостол Петър. Единствената причина, която стояла като твърда стена между двата приятеля и която им не позволявала да се сблизят на последните граници, били техните възрасти и техните характери. Смил бил сериозен, мълчалив и печален, а Иванчо – весел, жив и безгрижен. Твърде

често Смил мислил за Иванча така: „Това момче е страшно като заец; а ако не е страшно, то е безхарактерно, ветърничаво и лудоглаво“. Но Смил не познавал още своят приятел. Иванчо бил един из ония хора, които почти всякога са равнодушни, ако никой ги не закача; но когато тия излязат из търпение, то вървят и през огън, и през вода и запират се само тогава, когато смъртта им прекоси краката.

– Попремина ли ти малко, мой синко? Горещо сърце имаш... – казал дядо Стойчо Смилу.

– Който има човеческо сърце, той не може да бъде по-хладнокръвен – отговорил Смил.

– Но безполезните псувни са равни с бездействието. По-добре е да мълчиш и да работиш. „Дума дупка не проваля“, казва българската пословица.

– Думата е предтеча на деятелността. Най-напред работи сърцето, после – устата, а най-после – ръката.

– Но разумът трябва да занимава първо място във всяко едно отношение.

– Махнете се със своите философии – рекъл Иванчо. – Аз съм дошел да се веселя, а не да слушам Менторови философии.

Иванчо запял:

Засвирил ми е сив сокол
в Арбанаското усое –
то не ми е било сив сокол,
на ми е било млад юнак.
Млад юнак мома гонеше,
Момата му се молеше:
„Пусни ма, пусни, юначе,
азе съм твоя, та твоя,
на кривак съм ти рязана,
на кавал съм ти писана.“

И така Иванчо продължал да пее своята песен, а дядо Стойчо седнал по-близо до Смил и попитал го:

– Беше ли ти тия дни у Георгеви?

– Бях завчера.

– Говориш ли му ти за нашите предприятия и за нашите надежди?

– Нищо не съм му говорил.

– Варди се да не направиш някоя пакост. Георги е един от ония хора, които продават и децата си за едно горчиво кафе. Мене не ми е мило,

като гледам, че ти ходиш в неговата къща. Проклетата е тая къща! Калдъръмът в тая къща е направен от човечески глави. Както щеш, Смилчо, а мене е страх и от тебе. Който се познава с Георги и който седи около една трапеза с него, той не може да бъде родолюбив човек. На честният човек трябва да преседне онзи залък, когото той гълта от Георгевата трапеза, защото тоя залък е част от някое българско тяло. Не ходи ти в къщата на тоя злодеец.

– Не мога да не ходя – казал Смил и навел главата си надолу.

– Сега вече видя, че хората говорят истина – казал дядо Стойчо.

– Каква истина? Какво говорят хората?

– Хората говорят, че ти ходиш не при Георги, а при момиченцето му. Истина ли е така? Варди се, Смилчо! Крушата пада недалече от коренът си. Искаме да работим големи работи, а ходиме да се залюбваме в неприятелските къщи! Не харесват ми се твоите дела... Ако искаш да се жениш, то си избери жена от добър сой и из честна къща...

– Нямам аз намерение да се жена.

– А защо ходиш в Георгевата къща?

В това време Иванчо престанал да пее и попитал приятелите си:

– Пак ли сте захванали да философствувате?

Дядо Стойчо не отговорил нищо, а обърнал се към дъщеря си и рекъл ѝ:

– Радке, донеси ни малко ракийка и гледай да ни донесеш да повечеряме.

– Готово е – казала Радка и излязла из стаята.

След няколко минути малкото дружество седяло около трапезата, яло весело, смеяло се и разказвало различни приказнички. Само Смил бил замислен и незадоволен.

– Тебе е пак хванала дяволската немота – рекъл Иванчо Смилу. – Ако ти да нямаше ръце и крака, то аз би помислил, че си сом или шаран. Защо се не веселиш, когато се веселят и другите хора? Ти си чуден човек!

– Оставете го – рекъл дядо Стойчо. – Дай му позволение да си помисли и да дойде в себе си.

Смил мълчал.

Георгевата дъщеря, за която споменал дядо Стойчо, било хубавичко и гиздавичко момиченце. Тя имала повече от шестнайсет години, но била простодушна и добросърдечна до последната степен. Бащините ѝ подлости не доходили до нейното невинно и правдолюбиво сърце. Веднъж тя посадила в градинката си едно дървенце; но това дървенце

засъхнало и тя се старала да го съживи с „Отче наш“ и с „Богородице дево“. Един ден Смил видял с очите си, че тя стои около дървенцето, полива го със „света водица“ и гледа към небето. От онова време Марийка не излязала из умът му. „Ако е бащата лошав човек, то не е крива дъщерята – мислил той. – Аз познавам множество добри хора, които имат лошави деца, и обратно. Човеческото сърце е такава една фабрика, която може да изработи каквото искате – и добро и зло, и чест и безчестие. Марийка е добро и невинно момиче, ако баща ѝ и да се счита за най-развален човек под синьото небе. Обязаността на всеки честен човек е да мисли и за доброто на своите ближни. Ако аз взема Марийка, то ще да спася една човеческа душа, която твърде лесно може да погине. Моята цел е свята и безгрешна – аз нямам лошави намерения и не срамувам се от своите действия. Но дядо Стойчо мисли съвсем другояче; нему се не харесват моите убеждения! Какво да правя? Назад се вече не може, а напред е страшно! Как се случи всичкото това, и аз сам не зная!... Чакай, чакай! Преди две недели, когато горя долната махала, аз помогнах на дядовите Костови деца да изнесат имането си и да изгасят къщата си. Когато отидох на другият ден у Георгеви, то всички захванаха да хвалят моето юначество и да ми говорят, че аз съм великодушен човек, когато съм отишъл да помагам на просящите. Марийка мълчеше. «Ако би дядовите Костови деца изгорели, то за дядо Коста би било по-добре, защото той никак не може да ги изхрани», рече Георги. «Смилчо е направил добро, без да попита себе си кому го прави и защо го прави», рече Георгевица. Това красноречие ме разсърди и аз рекох: «Вие ме хвалите само за това, че аз съм се родил човек и че моята човечина ме е накарала да помогна на своят ближни да спаси тялото си и имането си! Ако би биби наместо дядовите Костови деца някои богати хора или някои русчушки ефендиета, то вие би ми казали, че аз съм изпълнил своята обязаност, и нищо повече. Аз не мисля така. Хората живеят заедно само за това, за да помагат един другиму. Ако съм аз помогнал вчера на двете Костови деца, то дядо Коста ще да помогне мене утре или в друг ден. Когато човек иска да направи добро, то трябва да го направи всекиму, който има нужда; а ако човек мисли кому ще да помогне, то неговото добро е прост егоизъм.» Когато аз говорех, то Марийка ме гледаше в очите и ловеше всяка моя дума. Тя беше твърде хубава в онова време; аз видях, че тя не е равнодушна към моят разговор и сърцето ѝ тайно приемаше участие в дядовата Костова съдба. След два деня аз дойдох у Георгеви и намерих Марийка сама. Когато аз влязох в стаята, то срещнах едно радостно, едно щастливо лице. Никога аз в животът си не съм

срещал подобно лице! И сам не зная как се случи, а аз изгубих умът си. Когато се поопомних малко, то Марийка обиви ръцете си около шията ми, притисна главата ми на гърдите си и искаше да ми каже нещо, но заплака и аз почувствувах, че нейните сълзи се леят на моето лице. Аз не помня вече какво е било и как съм оставил Георгевата къща. От оно-ва време аз ходя като пиян; главата ми е като шемедена; ръцете ми и краката ми са станали тежки; а мечтите ми летят дотолкова високо, щото аз и сам не зная где летят и защо летят...“

– Ти, Смиле, в последно време си заприличал на овен, който блее само тогава, когато види кърмилото. Аз се боя от ония хора, които мълчат и които се не смеят. Засмей се малко, Смилчо!

– Остави ме, Иванчо! Не ми е до смях.

– Да те оставя, Смилчо! Хайде, Радке, да си попееме и да оставиме старците да говорят за Мустафа паша. Пей де! Аз обичам само ония хора, които пеят, когато им е весело, и които работят, когато трябва да се работи. Който се весели, той и работи. Пейте или ще ме накарате да плача като сираче на сирно заговяване – говорил Иванчо и смеял се от все сърце.

Радка погледнала към Иванча умилно, въздъхнала и рекла:

– Аз съм готова всякога и да пея, и да играя, и да работя.

– Ти си умно и работно момиче – рекъл дядо Стойчо и подмигнал на детето си.

– Не е лъжа – рекъл Иванчо.

IV.

В една из богатите русчушки къщя било весело и щастливо. В тая къща, на миндерлъкът, преминавал своите „мазни и дебели“ дни Георги Пиперков, т.е. един от щастливите и угоените чорбаджии, които мислят само за своето шкембе. На същият миндерлък седяла госпожа Георгевица, която била суха, висока и тънка жена. Между Георгия и Георгевица седял нашият стари познайник Смил и разгледвал шарките на пиротският килим, който покривал всичкият одър. „Нашите българи и до днес още не могат да шарят... Няма симетрия!“, мислил Смил, ако тоя въпрос и да го занимавал не повече от ланският сняг. Георги пушил чубукът си и нищо не мислил; а Георгевица не могла да реши: петелът ли да заколи за утре, или черната кокошка. Влязла Марийка, донесла сладко на един поднос, подала най-напред Смилу, а после на баща си и на майка си. Майката бутнала с ръка подносът и климнала си главата; а това означало, че тя няма намерение да яде напразно от онова сладко, което чини цели пет парички. Георгевица била една от ония жени, против които викат и слугите, и слугините, и техните собствени деца. „Тоя свят никак не може да се наяде; все е гладен и жеден“, бърбрала постоянно Георгевица и подавала обгризените кости на слугите си. „Стрина Георгевица е чисто злато – мислил Спирос Грантарът, – а моята делва изпива по три оки вино и по една ока мастика на денят. Ако би била стрина Георгевица моя жена, то аз би станал по-богат и от Сапатуча. Умните хора трябва да си търсят мирни и послушни жени; а аз съм вземал такъв един арнаутин, който ми не дава ни да охам. Аз я познах още после венчилото, но нямаше какво да правя. Когато излязахме из черковата, то аз настъпих фустанът й, а тя се обърна към мене, погледа ме сърдито и рече ми: «Отваряй си очите! Или си спял?... Иди после това и вземай дебел българин!» «Боже мой! – си помислих аз. – Тая жена няма да мирува. Попадна се, кир Спирос!»“ Из всичкото това се види, че госпожа Георгевица е рядко създание, което с достойнство украшава короната на кир Георги.

Когато Смил изял сладкото и когато изпил кафето, то се обърнал към Георгия и рекъл му:

– Аз би желал да остана и занаятчият учител... Защо съм се учил, ако не разделя своето знание с моите едноутробни братия?

– А аз ти казвам да оставиш тия лудости и да гледаш за джебът си.

Учителството не храни. Учители стават само чапкъните и нехранимайковците. „Аз искам да стана апостол и да отворям очите на простият народ“, казваш ти; а аз те уверявам, че простият българин обича не ония, които му помагат, а ония, които го бият и които му заповядват. Ако искаш да заслужиш между народът чест и почитание, то гледай да го уплашиш и да го накараш да трепере от твоя поглед. Но да оставиме това. Аз съм забележил, че ти се събираш с градските чапкъни и ходиш по подозрителните къщи. Варди се! Каж ми ти, защо ходиш в къщата на Стойча Голият и защо се събираш с Ивана? Не знаеш ли ти, че Стойчо е един от ония хора, от които бяга всеки домакин и всеки честит търговец? Стойчо едно време беше хайдутин и едвам спаси главата си от въжето; а ти ходиш в къщата му и ядеш хлябът му! Ако искаш да се веселиш, то гледай да си избереш по-добри другари, защото е срамота от хората. Аз те обичам и затова ти казвам в очите твоите погрешки. Гледай да се изправиш! Онзи ден аз говорих с Митхад паша. Тоя човек е твърде честит. Гледай да му се харесаш, ако искаш да станеш човек и да бъдеш щастлив. Митхад паша ще да те направи чиновник и ще да ти даде добра заплата.

– Не накарвайте ме, г. Георги, да бъда онова, което не е за мене и за което нямам никакви способности. Оставете ме да си бъда учител и да си живея мирно и спокойно. Вие и сами твърде добре знаете, че нашият народ презира турските чиновници и затваря пред тях вратникът си; а мене е най-драгоценна народната любов и народното внимание – рекъл Смил.

– Ако е така, то аз трябва да потърся друг ергенин за момичето си. Моят зет трябва да бъде не вагабонтин, а честен гражданин и добър стопанин на къщата си.

– Аз ще да се попремисля малко и после ще да ти отговоря – рекъл Смил и станал да си иде.

– Помисли си и отговори ми по-скоро, защото Митхад паша очаква и моят отговор. Чуй ме, Смилчо! Послушай ти бая си Георгия и няма да се разкаеш. Ти си умен, богат и здрав човек; а ако е така, то скоро ще да станеш пръв човек в градът ни. Остави ти училищата и читалищата по дяволите. Каква полза имаш ти от тия училища и от тия читалища? Ако би тия училища или тия читалища имали по-големи доходи и ако би касата им била в твоите ръце, то аз и сам би ти казал да бъдеш народолюбец.

– Не ща аз чуждото, а още повече общественото богатство, което е събрано пара по пара и над което текат народни сълзи. Баща ми остави

такова богатство, което аз не мога да изхарча, дорде съм жив. Не трябва ми повече.

– Но ти ще да имаш жена и деца, за които трябва да се харчи твърде много. Колкото един човек има повече, толкова за него е по-добре. Парата и маслото не развалят на човекът стомахът.

– Прощавайте – рекъл Смил и излязъл из стаята. В онова време сърцето на това честно момче било готово да се разкъса на части; но различни причини го заставяли да мълчи, да търпи и да гълта горчиви хапове. Когато Георги му разказвал за употреблението на училищните и читалищните каси, то Смил бил готов да скокне, да го хване за гушата и да го удави; но Марийка преминала под прозорците и укротила разсърденият лев. Марийка чакала Смила при вратникът, за да му каже „лека нощ“ и да го попита за своята собствена съдба.

– Добро или зло? – попитала тя.

– Зло, Марийке, зло. Баща ти иска да ме направи подобен на себе си; той иска да убие моята честност и моята съвест, иска да ме унизи пред светът и пред тебе, иска да унищожи чистотата на сърцето ми и тогава вече да ми подаде ръката ти. Аз те обичам повече и от животът си, но не мога да приема неговите условия. Честта се жертвува; а съвестта се не продава. Из всичко се види, че аз трябва да се откажа от тебе и да търся щастие на друго място. Поседях у вас половина час и сърцето ми е наранено на десетина места от бащините ти стрели; а ако остана ден или два във вашата къща, то трябва да се опростя и с животът си. Прости ме, Марийке! Аз не съм за тебе и ти не си за мене...

– Не оставяй ме, Смилчо! Избави ме! Не оставяй ме в ръцете на майка ми и на баща ми... Аз не съм за тях и тия не са за мене. Баща ми е развален човек, а майка ми мисли само за мангърите и за огризените кости. Вземи ме и избави ме от тая къща и аз ще да те обичам повече и от себе си. Кажи ми да скокна за тебе в Дунавът, и аз ще да скокна.

– Но баща ти няма да ми позволи да те взема дотогава, дорде не оставя училището и дорде не стана чиновник при Митхад паша; а това не може да бъде. Смил ще да остане честен човек до смъртта си.

– Ако станеш турски чиновник, то и аз те не ща – рекла Марийка, а из очите ѝ потекли едри сълзи.

Марийка говорила от чисто сърце. Това момиченце расло и порасло само, без любов към своите родители и без участие ни от една страна. Марийка гледала около себе си и нищо повече не могла да види освен болезнената фигура на майка си и развратното лице на баща си. Тя страдала заедно с майка си, но не можала да ѝ помогне и да я извади из

тинята; майка ѝ сама желала своето унижение; тя била така възпитана. Майка си Марийка обичала, но обичала я с оная жалостива любов, с която обикновено майките обичат своите глупави и физически обезобразени деца, които са бездарни, глупави и обезобразени даже и пред техните родителски очи; а баща си тя просто ненавиждала.

– А какво щеме сега да правиме? – попитал Смил.

– Прави каквото знаеш, а аз ще да изпълнявам твоята воля. Баща ми иска да ме даде тебе, защото си богат и умен. Аз чух какво той говореше с майка ми: „Това момче има голямо богатство, следователно аз ще да употребя всичките си сили, за да го направя свой зет“, каза той. Гледай, Смилчо, да ме извадиш оттука, а после прави каквото знаеш. Аз съм готова да побягна с тебе и да оставя и Русчук, и родителите си.

Марийкините думи били свършени с една сладка целувка.

В това също време кир Георги размишлял така: „Това момче няма да ми се изплъзне из ръцете. Аз отдавна вече търся за своето момиче добър ергенин – и намерих го. Мъжът на моя Марийка трябва да е богат; а Смилчо има около пет хиляди лири. Аз би намерил в Русчук още по-богат зет, но богатите са или стари хора, или вдовци. Освен това Смил може да стане човек твърде лесно. Ако би аз имал в младостта си пет хиляди лири, то досега би станал най-първият човек в турското царство... Ненчо Тютюнджията ми говореше говореше да му дам дъщеря си и да го направя зет. Това би било твърде добро нещо; но Ненчо има около петдесет години и около десет хиляди лири. Ако Смилчо да бъде човек, то може за двайсет години да направи повече от триесет хиляди лири. По-добре е да я дам на Смилча. Колкото за училището, то аз твърде скоро ще да му турна крак... Моят зет не трябва да бъде учител. Страх ме е само да ми не развали работата онзи стари дявол... Но нека е жив Митхад паша. Всичко ще да излезе добро“.

– Отваряй и очите, Георги! – казала Георгевица на своят господарин и климнала му с главата.

– Смилчо е наш – казал Георги и поухилил се така, както се хили конят, когато иска да ухапе някого.

– Когато той стана да си иде, то аз рекох на Марийка да иде при вратникът, да го срещне и да си поговори с него.

– Ти си голям майстор – рекъл Георги и ухилил се още повече.

– Кой не желае доброто на своето дете? – попитала стрина Георгевица. – Ако съм я пратила, то съм я пратила за нейното добро. Какво тя иска от нас повече? Смилчо е и богат, и от добър корен. Баща му не харчеше парата напразно. Когато покойният живееше, то не даваше да се

внасят в къщата му кисело мляко, солена риба, сирене и кисело зеле, защото тия гозби хабили хлябът. Умен човек беше Смилов баща. Дано и синът се изметне на баща си. Когато умираше, то рекъл на жената си да даде на поповете само по един грош и по една краловска кърпа: но тя го не послушала и дала им по сто пари и по един липискански пош... А Исус Христос е рекъл на християните: „жената да се покорява на мъжът си.“ На седем попа по сто пари и по една липисканска кърпа – са коджа пари!

„Иди и печели, а когато умреш, то и поповете да те псуват!“, си помислил кир Георги и продължал с глас:

– Остави ти това и кажи ми, приготвила ли си всичко, щото е потребно за сватбата? Аз искам да направя голяма сватба, защото съм богат и „почетен“ човек в нашият град.

– А я ми кажи ти, кой ще да харчи за сватбата? – попитала Георгевица.

– Аз ще да харч. Сега са настанали такива времена, когато ергенинът иска не да харчи и да дава, а да харчат и да взема. Минаха се вече старите времена, когато младоженецът си купуваше невеста.

– Ние сме стари хора; а ако е така, то ще да направиме сватбата на децата си така, както са направили и бащите ни нашата. Нека харчи Смилчо, защото е по-богат от онази. Недей ти гледа какво прави светът. Когато дойде други път, то му кажи, че няма да похарчиш ни прибиена пара за сватбата му. Кажи му, че нямаш, че си изгубил, че са ти изяли хиляда жълтици. Слушаш ли?

„Моята жена е добра за чифутски сарафин“ – помислил Георги.

– Ако захванеме да харчиме и за сватбите на момчетата, то няма какво да оставиме на момчетата, които ще да ни гледат на стари години – продължала Георгевица. – Не давай ни една пара! Ако я вземе без пари, то хайде сбогом; а ако каже, че не ще да харпчи за сватбата си, то я дай на Тютюнджият. Няма да остане детето ни стара девица, защото е хубавичко и гиздавичко. Не давай пари. Ти трябва да помогнеш на момчетата, за да си отворят дюкяни и да станат хора. Тъй, Георги, тъй!

Момчетата, за които се грижила Георгевица, били така също далеч от майка си и от баща си, както и Марийка. Георги имал два сина, които се хранили със своят труд и които не обръщали внимание ни на бащините си съвети, ни на майчините си сълзи. На по-голямото момче името било Стоян, а на по-малкото – Цено. Българската пословица казва, че „крушката не пада далеч от коренът си“; а ние видиме, че в природата произхождат такива чудни явления, които са в състояние да унищожат

всяко едно народно верование, всяко едно човеческо убеждение и всяка една мъдра пословица. Когато у нас се говори за някого, че той е от добър корен, то под тая дума разумяват, че той е из богата къща; а ние видиме, че синовете на богатите „дебелковци“ са до един чапкъни, пияници и нехранимайковци. „Чорбаджийският син става или хайдутин, или гайдарджия, или калугерин“, казва друга една пословица. Синовете на кир Георгия били из числото на ония хора, които нямат нищо общо ни с първата, ни с последната пословица, т.е. тия не приличали ни на родителите си, ни на чорбаджийските синове. Стоянчо презирал всяко богатство и смеял се на ония тлъсти шопари, които вдигали носовете си нагоре и които се хвалили с откраднатите жълтички; а Цено постоянно се сърдил на човеческите слабости и обвинял и сиромасите, и богатите. „Всеки човек е обязан да бъде честен и да уважава своите човечески достойнства; но в това също време той е свободен и може да прави със себе си щото ще и щото му се види за по-полезно. Природата е дала всекому мозък, дала му е ум и разум, следователно всеки е длъжен да помага сам на себе си. Ние сме длъжни да помагаме само на слепите, на куците и на болните“, говорил твърде често Цено, а тая негова философия се не харесала ни на Стояна, ни на Смила.

– По твоите думи, или по твоето мнение, и турците не са криви, когато ни колят и безчестят, защо тия са свободни да правят онова, щото щат, и да живеят така, както им се види за по-добре – говорил Стоян.

– Разбира се, че не са криви. Крив е не онзи, който бие, а онзи, който дава да го бият. Природата е дала на волът рогове, а на човекът ръце и разум – говорил Цено.

– Но тая съща природа накарва даже и животните да се съединяват и да защищават своите интереси против общите неприятели – говорил Стил.

– Аз не казвам, че ние не трябва да защищаваме своите общи интереси; но не желая да ги защищавам аз и ти, а няколко милиона двукраки животни да чакат наготово и да точат зъбите си за печено прасе. Когато интересите са общи, то трябва да ги защищаваме всички, а когато са частни, то всеки да гледа за гушата си. Ако би аз някога намислил да се боря за общите интереси, то би накарал най-напред баща си да поведе нашата чета, защото неговият интерес е най-тясно свезан с народният. Ако се освободи България, то баща ми ще да бъде първи, който ще да се бори за чорбаджилък, т.е. за своите собствени интереси. Видите ли сега какви са моите убеждения? – говорил Цено и смеял се от всичкото си сърце.

Из гореприведеният разговор читателите ще видят, че между Смил и между негови бъдещи роднини е съществувала братска дружба, която е била свързана с тяхното развитие и с техните едноцелни идеи. Един ден Смил се разговорил с Цено, когото той обичал повече, и за своите намерения, или за своята женитба.

– Сестра ми е твърде добро момиче, но тя няма никакво развитие; а тебе е потребна такава една жена, която да ти помага във всичките твои предприятия. Дядовото Стойчово момиченце е по-добро, ако и да е сиромашко – рекъл Цено.

– Марийка е още млада; а младото може и да се развие, и да се поправи – рекъл Смил.

– Аз обичам да се препирам и да разсъждавам, следователно, ако някога погреша, то припиши всичкото това на моята страст. Слушай. Жената никога не забравя своето гнездо и своите женски наклонности. Никога любовта не може да я застави да се отрече съвършено от светът и от своите наклонности – даже и тогава, ако тя сама пожелае да се бори против тях и когато светът и нейните наклонности се изправят като твърда стена между нея и нейният любовник. Мъжът може да приеме известно направление и по-късно, но жената трябва да се възпита така или другояче от малка, от дете.

– Не е то така – рекъл Смил.

– Ще видиме – отговорил Цено.

V.

Между Търново и Русчук се намира една горица, в която горял голям огън. Около тоя огън били изпрегнати няколко коля; а недалеч от тях на зелената тревица лежали три седла, които имали твърде чудна форма: луковите им били високи, а стрепената им приличали на връшници. По-нататък от тях лежали такива предмети, които приличали на разтворена книга, когато я туриме с кориците надолу. Тия предмети са самари, които били кръстосани с дебели колани. Около огънят била постлана мечешка кожа и едно пиротско килимче. На дървото, което се намирало близо до огънят, били окачени юзди, камшици, дисаги и конски торби. Шест пушки били облежани на дървото, което се осветяло от огънят с червен пламник. Трите шишенета принадлежали в числото на ония, които се наричат „сливненски“, другите две били „даалийки“, а петата – „арнаутка“. Отгоре над пушките били окачени различни паласки, латинки, рогове с барут и няколко чанти. И от двете страни на огънят били вбиени полегато два кола, които имали на края си кукерица. На кукерицата висели два медника. Водата в медниците захващала вече да ври. На десет крачки от това място се намирала една полуразрушена къщица, която някога си носила име механа. Пред тая къщица стояло едно младо момче и разговаряло се с една бабичка. Тая бабичка пушила тютюн из едно малко чубученце, плювала час по час и отговаряла на момчето твърде сърдито. Лицето на тая жена било страшно и оригинално. Мене ми се чини, че нейното животописание би било още по-оригинално, ако то да би било известно на търновските куми, които обичат да окачат и на свинята звънче. Чергите ѝ били сухи и костеливи, бялата ѝ коса била още гъста, а в очите ѝ се светил енергически път нечаяно, то би помислил, че види пред себе си свръхестествено същество. Мнозина из околните села мислили, че тя е или врачка, или магьосница, или вещица.

– Преди три деня аз го видях в Бяла. „Ако дойде някой да те попита за мене, то му кажи, че ще да дойда в четвъртък през нощта при тебе“, каза той. Почакайте го. Днеска е четвъртък. Аз познавам Петърча още от дете. Това момче никога не лъже – говорила бабичката и пушила своето чубуче.

– Ти твърде добре видиш, че аз не мога да чакам – говорило момчето.

– Още е рано. Ношта се е захванала преди един час; а той ми рече, че ще да дойде нощеска. Чуеш ли ме сега, или не? Който не може да търпи, той не е за никаква работа. Аз търпя цели шестдесет годинки и все чакам и чакам! Ще чакам и ще да дочакам. Ако хората да не би чакали, то не би ни живели. Аз живея само да чакам, а чакам да живея. Баба ти Нена няма да умре, дорде не запали свещ на своите джелати.

– А кои са твои джелати, бабо Нено? – попитало момчето.

– Ех, синко, дълга е моята приказница! Не питай ме. И аз съм била човек, и аз съм живяла като хората, и аз съм имала къща и покъщнина, и аз съм имала дечица. Бог да ги прости! Изядоха ги турците, изпиха им кръвта вашите русчушки чорбаджии, закопаха ги черните душици. Нека божето проклетие падне на главите им! Ако баба ти Нена поживее още малко, то ще да докаже на нашите юнаци, че нейната кръв е по-чиста и по-родолюбива от тяхната! Дошел дядо ти Стойчо, та ми разказва, че времето не било дошло, че българите не били пробудени, че гърците ни правили пакости, че турците били силни, че народът ни нямал пушки и че между юнаците ни нямало съгласие. Приказнички! Който е юнак и който е родолюбец, той трябва да допълни онова, щото ни не достига. Аз съм стара жена, но надеям се да изпълня желанието си и тогава вече да умра. Ако не мога да нося пушка и да въртя сабля, то ще да употребя отрова, примка, лъжа и най-последно зъбите си. В челюстите ми са останали само два зъба, но и тия могат да прехапят гръклянът на един турчин. Ако вашите русчушки чорбаджии да не би предали моите синове, то досега много турски глави би се търкаляли по Стара планина. Погинаха моите соколчета, но погинаха като юнаци! Аз ги не оплаквам. Ако би ги родила още веднъж, то би ги пратива да измрат изново, така също, както умряха преди няколко години. Аз оплаквам само дъщерите си. Едната умря от мъки, а другата и до днес още е майка на турски деца... Баба ти Нена ще да намери и зетят си, и дъщеря си, и унучетата си. Дорде не умрат тия, то тя няма да умре. Не трябва тия да живеят. Когато умре моето чедо и когато издъхнат нейните копелета, то баба ти Нена ще бъде щастлива и ще да умре спокойно...

В това също време из гората се показали две човечески сенки, които се приближали към разговарящите твърде бързо. Месечината светила с всичката своя светлина и помогнала даже и на баба Нена да види тия лица и да каже:

– Ето и Петър иде... Видиш ли, синко, кой иде с него? Да не е Георгеовото момче? Очите ми са отслабнали от сълзи и не могат да го познаят.

– Цено иде... На Георги Пиперков синът – рекло младото момче на бабичката и тръгнало да посрещне своите приятели.

– Боже, боже! Научи ме какво да правя! Георги погуби моите деца, а аз трябва да погубя неговите. Око за око и зъб за зъб. Не бива... Нена има и сърце, и жалост даже и тогава, когато децата ѝ лежат в черната земя неотмъстени, неосветлени, неоплакани! Сам бог ми праща утешение. Георгиевият син се събира с хайдуците! Търпи, Нено, и чакай – говорила бабичката сама със себе си и гледала към небето.

Когато тримата млади момчета се срещнали, то се хванали за ръка и отишли при огънят.

– А де е дядо Стойчо? – попитал един от новите, когото бабичката нарекла Петър.

– Тука е – отговорил един от дружината.

– Повикайте го да дойде по-скоро и да свършиме работата си, защото баща ми твърде лесно може да ме потърси – рекъл Цено.

– Дошли ли са всичките, които бяха повикани? – попитал Петър.

– Ще видиме сега – отговорил един от дружината и подсвирнал.

Около огънят се събрали около двацет души млади българчета, които били до един добри юнаци.

– Всичко ли е готово, Смиле? – попитал дядо Стойчо.

– Готово е – отговорил Смил и извадил една хартия из пазухата си.

– Какво е това? – попитал Цено.

– Това е устав, по който трябва да се управляват членовете на нашето дружество. Аз мисля, че най-напред трябва да се прочете уставът, а после вече да се говори за други работи.

– Преди да захванеш да четеш, то аз ще да те попитам в какво положение се намират работите ни и имаме ли съчувствие по селата и по градовете. Освен това аз би желал да зная с кого имам работа. Вардете се да не бъдем предадени – отговорил Цено.

– Ние не можеме да отговорим на своите въпроси, защото от днес захващаме нова работа – отговорил дядо Стойчо. Всичките наши членове са сега пред тебе. Ако някой из тия членове ти се не хареса, то те молим да ни кажеш в очите и да ни разкажеш фактически неговите слабости.

– Трябва да бъдем осторожни и да избираме само такива юнаци, които са из нашият бостан – рекъл Петър.

– Между тази няма подозрителни личности. Хайде четете! – рекъл Цено.

Смил помълчал малко, погледал към небето и после проговорил:

– Целта на нашето дружество е да помагаме на сиромасите и да защищаваме народът си от турските злодейци и от нашите еднородни кръвопийци, които се наричат чорбаджии. Който е българин и който има българска душа и сърце, той трябва да бъде с нази и да посвети всичките си сили на народните цели и на народното благосъстояние. С една дума, нашето дружество трябва да бъде временно правителство, което ще да наказва кривите и да спасява невинните. Предателите трябва да погинат, безчестните трябва да го изгонят изпомежду нази, а нерешителните трябва да се изведат „на път истинни“. Членовете на нашето дружество са длъжни още да бъдат честни, неприрастни, великодушни и правдолюбиви. Честният и добрият турчин трябва да бъде за нас поприятен, нежели нашите кръстени турци, които носят българско име, но които са готови да продадат Христа за 30 сребърника. Който се реши да бъде член на нашето дружество, той трябва да бъде таен да работи енергически. Ние трябва да мислиме, да проповядаме и да сънуваме за своите цели; но да бъдемے осторожни и да не хвъргаме бисерът си пред свинете. Съгласявате ли се, братия?

– Съгласяваме се – отговорили всичките юнаци и лицата им приели тържествено изражение.

Дядо Стойчо помладял.

– Деца мои! – рекъл той. – Старайте се да бъдете правдолюбиви, народолюбиви и благоразумни, ако желаете да бъдете щастливи и весели. Само народолюбивото сърце е чисто, само правдолюбивата душа е щастлива и само благоразумният човек достига до добро бъдеще. Обичайте се между себе си, не карайте се, съединете се и нашето дело е свършено. Ако няколко милиона гърла извикат: „Дайте ни живот, очистете ни пътят, оставете ни на мира“, то никаква сила не е в състояние да затъкне тия честни гърла и да заглуши гласът на истината. Когато нашата цел стане за нас *религия*, то ние ще да бъдемے честити и свободни. Свободолюбието и народолюбието са най-нравствените начала в нашият живот, а нравствеността е основание на всяка една религия. Както лощавото и безнравственото не може да бъде човеческо, така и нравственото не може да бъде човеческо, така и нравственото не може да бъде небожествено. И така, ние искаме своите права, които са дадени на всеки човек от самата природа. Природата ни е направила българи, а природата е освещено божество. Не вярвайте на гърците, които ви казват, че само гръцкият бог е бог, а боговете на всичките други народности са дяволи и антихристи. Както религиозните въпроси се решават най-вярно от разумните и естествените закони, така и господарствените

въпроси трябва да се решат от разумните и естествените сили на природата. Безнравствеността не е религия. Разумната религия не угнетява съвестта и не бои се ни от лъжата, ни от джелатите, ни от зверските насилия. Обичайте своята народност и не бойте се от никакви шарлатани, от никакви проклетия и от никакви обвинения. Ако мъдреците говорят, че народностите не могат без религия, то аз ще да ви кажа, че всяка една религия трябва да бъде тясно свезана с народността на това или на онова племе. Другояче тя не е вече религия. И така, дорде ние не освободиме народът си, то не можеме да речеме, че имаме религия или че имаме божество. Бъдете твърди на думата си, защото само в такъв случай ние ще да заслужиме добро име и съчувствие от другите народи и народности. Енергическият човек е всемогъщ, а твърдата воля качва човеците и народите на човеческият трон и дава им име хора и народи. Ако бъдем решителни и юнаци, то ще да променим срамът и безчестието на гордост и почитание и ще да се наречем хора. Само робовете не са в състояние да разберат, че съществува голямо различие между срамът на онзи човек, който съзнава своето човеческо достойнство, и равнодушието на онзи, комуто това чувство е непознато. Трябва да покажем на светът, че и ние сме хора: трябва да покажем и сами на себе си, че и ние имаме срам и сърце. Моето сърце се подмладява, като ви гледам събрани тука с една цел и с една твърда воля; а милион пъти ще да бъда повесел и по-щастлив тогава, когато ви видя пред народът с припорецът в ръка. Живейте, момчета! Нека господ да чуе молитвите ни!

– Амин! – извикали момчетата.

– Най-напред ние трябва да разделим своите занятия и да се закълнем, че ще да служим на целите си вярно и праведно – казал Цено.

– Ако би имали каква-годе организация, то би могли да разделим занятията си; но ние я нямаме, следователно, трябва да оставим всекиго за време да работи така, както му се види за по-добре и щото може. Най-главната наша цел е да проповядаме на народът, да го будиме и да го научиме що да работи и как да работи – рекъл Смил.

– Смилчо има пълно право – рекъл дядо Стойчо. – Ние трябва да се закълнем, че ще да работим вярно, тайно и енергически за своят народ; а всеки из нас е свободен да избира път, по който ще да върви. Закълнете се, братия, и да се захванем за работа.

Когато дядо Стойчо говорил, то из шумахът се показал един старец, приближил се до дружината, благословил я и проговорил:

– Нека господ и св. Богородица да ви бъдат на помощ! Нека св. Героги подкрепи десницата ви и нека ви бъде покровител и защитник.

Целунете кръстът и закълнете се, че сте готови да пролеете и кръвта си за своето отечество и за Христовата черква.

После това старецът извадил из пазухата си сребърен кръст, подал го на момчетата и захванал да чете тихо молитва. Момчетата целунали кръстът и заклели се.

– Нека бог да убие всеки един българин, който би позволил на турските поганци да безчестят Христовият храм и да се подиграват с народността ни! – рекъл Цено.

– Господ ще да чуе молитвата ти – казал дядо Стойчо.

След малко време всеки захванал да се приготвява за път. Няколко момчета, които в това време били търговци, натоварили сексените и качили се на конете си; а останалите, които били за време кираджии, спрегнали колата си и равницата опустяла. Останали само дядо Стойчо, Смил и старецът. Между тия хора произходил таен разговор. Кой знае какво са тия говорили и що им е било на сърцето? Тия даже не забележили, че небето се е покрило с облаци и че над главите им висяла страшна буря. За десет минути всичият небосклон се покрил с черна пелена. Вятърът, който до това време люлял само върховете на дърветата, захванал да свири. Старите дървета скърцали, младите се превивали, а сухите клончета се пребивали и падали на земята. Всичката гора заплакала, запищяла и захванала да се люшка ту на една страна, ту на друга; дъждът захванал да капе с едри капки, а разговаряющите продължили своят разговор и не обръщали никакво внимание. Из всичко се видело, че тия хора са се срещали твърде често с природните явления и че тяхната кожа е привикнала да търпи и горещите лъчи на слънцето, и зимните снегове, и проливните дъждове, и едрият град. Най-напред се окопитил Смил.

– Мене ми се чини, че през тая нощ ще да се разиграят всичките дяволи – рекъл той.

– И самата природа ни учи какво да правиме – рекъл дядо Стойчо. – Я погледайте как тия хилядогодишни дървета се люшкат като пияни пред природната сила! Я погледайте как природата обаря гнилото и старото, за да даде живот на младото и новото! Който мисли да бъде нов човек, той трябва да изкорени старите препятствия и гнилите идеи.

– Но ние сме още слаби и не сме в състояние да се бориме и със своите, и с чуждите – рекъл старецът.

– Когато не можеме, то трябва да търпиме и да оплакваме отечеството си. Знаете ли вие, че турчинът се държи само с помощта на нашите чорбаджии и с помощта на калугерите?

– С гръцките – рекъл старецът.

– Аз мисля, че по-напред трябва да се очистят нашите чорбаджии-шпиони, а после вече да се предприема борба срещу правителството – казал Смил. – По-напред ти трябва да извадиш трънът из петата си, а после вече да тръгнеш на път. Ако питате мене, то аз ще да ви кажа, че в нашите нещастия са криви не турците и не турските чиновници. Кажете ми, крив ли е турският солдатин или турският чиновник, че ни бие и че ни безчести, когато самото правителство го изпровожда да бъде джелатин?...

Изведнъж завалял силен дъжд и гората се осветила с множество светкавици.

VI.

Георги Пиперков и Спиро Трантарът седели като всякога на миндерлъкът и разговаряли се живо и горещо. Георги махал сърдито с ръката си, удрял дясното си коляно, повдигал веждите си, подсмърчал, тупкал левия си крак о одърът и скърцал зъбите си, а Спиро му гледал в очите кочешки, чесал тилът си и старал се да успокои приятелят си. Из всичко се видело, че кир Георги е погълнал някоя горчива пахка, която не е могла да се смеле даже и в неговият всемелющи стомах.

– Трябва да се помисли – говорил Спиро и сукал мустакът си.

Георги не отговарял; той само мърждал челото си, хапал устната си и разговарял се сам със себе си, чегато се приготвял да каже нещо съвсем необикновено.

– Трябва да се помисли! – повторил Спиро.

– Какво ще да се мисли? Аз ти казвам, че работата е вече свършена. Аз ще да я дам на Ненча Тютюнджията и щото бъде, да бъде. Дошел от-зарана и ми се разлигавил, че не желае да слуша никого и че ще да живее по своята воля! Гледай ти него! Хей, мой синко, ще да заиграеш ти ръченица пред бая си Георгия! Аз зная кой те учи, но трябва да се почака още малко... Митхад паша е майстор и да коли, и да беси, и да затваря. А Мария? – Мария ще да прави това, щото каже баща й. Тъй е то. Всичко трябва да се поклони пред Георгия Пиперкова, всичко... Или ще да слуша бая си Георгия, или ще да бъде обесен на кривата върба. Марийо! – извикал Георги с всичкия си глас.

Марийка влязла, запряла се посред стаята и погледала на баща си с такъв поглед, с какъвто гледа агнето на своят джелатин. Тя видяла пред себе си онзи зловещи и кръвожадни поглед, който е приследувал още от самото й рождение; но не уплашила се, защото сърцето й било пълно с други усещания. Когато Георги видял своето дете, то лицето му приняло по-човеческо изражение. Той бил уверен в силата на своята деспотическа власт; но не пожелал да я употреби всичката пред покорните и пред безпомощните.

– Марийо – рекъл той, – аз ще да те дам за жена на Ненча Тютюнджията. Слушаш ли? Не ща аз вече да моля вагабонтите да ми бъдат зетьове! Чичо ти Спиро ще иде да повика бая ти Ненча, а ти иди да се облечеш малко по-хубавичко. Хайде, върви.

Марийка стояла като каменна пред баща си и не решала се да

проговори ни бяло, ни черно но очите ѝ блестели като елмаз, а долната ѝ устна треперала като от треска. Не преминали нито пет минути, а това момиче – което в продължението на петнайсет години било безответна робиня на своите домашни деспоти – добило свой характер и приготовило се за отчаяна борба. Марийка изправила главата си, погледала на баща си с презрение и проговорила:

– Доста сте си играли с мене... И родителската власт трябва да има свои граници!

Когато из гърдите на тая величествена жена излезли тия думи, то в нейният поглед било нещо велико, нещо съвсем човеческо. А знаете ли отде се е появила тая енергия и от кого се е научила Марийка да оцени своята личност и своето човеческо достойнство? Нейната енергия се е появила от това, защото тя е обичала горещо и защото бащините ѝ тиранства са били крайно големи. Любовта, която не признава на страх, ни препятствия, ни яки прегради, я е научила да се бори юнашки за своите лични права, а бащиният ѝ деспотизъм я е научил да бъде твърда в своите решения. Ако да не би била любовта, то Марийка би преклонила коленете си пред бащината си воля и нейните сили би погинали безследно за всякога; тя би изпълнила волята на баща си, подала би ръката си на Ненча Тютюнджията и угаснала би още в първата своя зеленина. Само любовта, чистата и свещената любов, дава на човека самостоятелност, якост и енергия; само душевното богатство накарва човекът да излезе из грубият домашен живот и да отблъсне от себе си хорските суевения и предразсъдки. Разбира се, че у нас гледат на жената съвсем с друго око, нежели на мъжът. Когато енергията се появява у мъжът, то тя се похвалява; а когато се появява у жената, то ѝ се дава страшно име. Чегато достойнствата и нравствените проявления на човекът припознават различие между мъжът и жената! Кажете ми сега, има ли из вас такъв един човек, който би вземал от земята камък, за да го хвърли на такава една любов, която полага и душата си за другиго? Но както и да е, а Мария усетила в сърцето си такова едно движение, което дава на хората право да се наричат човеци и да се отличават от овцете.

– Аз ще да взема Смила, пред когото съм се заклела, че ще да го обичам до гробът – рекла тя.

– Какво ми казваш ти? Какво там бърбориш? – извикал Георги и позеленял като гущер.

– Аз ти казвам, че Смилен ще да бъде мой мъж – проговорила Мария тихо.

– А аз ти казвам, че по-напред ще да те закопая жива в земята, а

после вече ще да ти позволя да бъдеш жена на онзи бунтовник – казал Георги и скръцнал зъбите си така, както скръцат ненамазаните врата.

– Ех, Марийке, Марийке! Така ли се слуша баща? – проговорил Спиро внушително.

– Ти по-добре би направил, ако би научил своите деца – отговорила Мария.

– Еди, брате Спиро, и повикай Ненча – казал Георги и лицето му се изкривило от яд.

След половина час Спиро се върнал заедно с Ненча, които намерили и Мария, и баща ѝ в същото положение, в което ги оставил по-напред Спиро.

– Добър ден – казал Ненчо и погледал ухилено към Марийка.

Ненчо Тютюнджията бил един от ония хора, които посвещават всичкия си живот за пари и които употребяват всичките позволителни и непозволителни средства за тяхното добиване. Тоя човек бил малък, мършав, гърбав и кривоглед. Неговата коса и неговите мустаки били гъсти и черни; а главата му била устроена твърде чудно: тя приличала на такава камилавка, каквато носят гръцките калугери. Ако гореказаните коса и мустаки да би порасли на някой висок и гиздав шоп, то би били на своето място; но тия гъсти кории, които покривали главата на това малко човече, произвели на човекът тежко впечатление. Всеки, който би погледал на това чудовище, би трябвало да каже: „Ето ти съвсем ненормално явление! Или гората ще да изсъхне без храна и без материална сила – за такава гъста кория са потребни големи пространства и плодovitа земя, – или човекът ще да отслабне от тая кичеста гора, за която е потребен изобилен тор и жизнени сокове“. И наистина, чудно било да погледа човек как страшните корени от дългите и гъстите косми расли дълбоко по това маймунско лице, което било изпито от жадност за пари и от различни други болести. Когато тая маймуна седнала, то Георги се обърнал към Марийка и рекъл ѝ:

– Ела и целувай ръка.

В това време Ненчо извадил из джебът си една кърпа, в която били везани два елмазени пръстена и едно ривце с маргатар. Тия неща му били заложени преди няколко години от един из многоменяемите русчушки паши за 130 лири.

– Ела, Марийке, да ти дам един богат дар – рекъл той. – Аз съм ги купил много скъпо. Хилядо жълтички чинят!

– Закачи ги на своята собствена шия – рекла Марийка и погледала с голяма ненавист към своят нови младоженец.

– Ако ти се не харесват, то аз ще да ти дам други, които са десет пъти по-хубави.

В това време влязла стрина Георгевица, приближила се до миндерлъкът, погледала на пръстените и на герданът и нейното завистливо сърце затреперало от жадност.

– Ах, каква е тая хубост! Ах, каква е тая големина! – ахала тя и въздишала като цигански мях. – За колко си го купил, кир Ненчо? За колко жълтици е купено герданчето? Аз мисля, че тия чинят повече от двесте жълтици.

– За петстотин и триесет жълтици съм ги купил – отговорил Ненчо горделиво и погледал още веднъж в очите на Марийка.

– Целувай ръка и вземи даровете – казал Георги още веднъж на Марийка.

– Никога Мария няма да бъде жена на тая гърбава маймуна – рекла Марийка и изскокнала из стаята.

Един от европейските мислители говори, че безверието, даже отрицанието на всичките божества, е много по-полезно за човекът, нежели грубото суеверие и безчовечните нрави и обичаи, които се освещават с всевъзможни религиозни обреди. Това е така. Всяко религиозно постановление може да бъде своето за човекът само дотогава, докато е то нравствено и човеческо: всеки един народен обичай намира съчувствие между човечеството само дотогава, докато отговаря на човеческите наклонности; най-после, всяко народно проявление се уважава от хората само дотогава, докато облекчава животът на онзи народ, комуто то принадлежи. Аз мисля, че само чистотата и свещената истина е способна да намери отзив във всяко време и у всяка народност. Да приведа един пример. Шарл Вандло е написал една „знаменита“ картина, която има такова съдържание: Сара довозда Авраму своята робиня Агар и съблазнява своят стари мъж да легне с нея на едно ложе. Агар е изобразена полугола, хубавица и привлекателна. Тая хубава жена се старае да възбуди сладострастие; Сара възхвалява нейните прелести, а старият патриарх като всеки възточен сластолюбец многозначително сочи с пръстът си към мекото ложе. Ако всичкото това може да се нарече религиозна нравственост, то трябва да се одобри и патриархалността на нашите бащи, които гледат на децата си като на свои роби и робини и които управляват съдбата им по своята собствена воля. Кой може да одобри действията на Георгия Пиперкова? Кой може да обвини Марийка и нейната решителност? „Всеки син и всяка дъщеря са длъжни да се покоряват на своите родители, да им не противоречат и да изпълняват волята

им. Самата религия осъжда непокорните и непослушните деца. Ако някое дете не послуша бащините си съвети, то това дете ще бъде нещастно през всичкия си живот“ – говорят моралистите. Разбира се, че тия мъдри изречения приличат на гореказаната религиозна картина. Ако бащата или майката да би се ръководили в това отношение по здравият разум или по внушенията на родителската любов, то би било съвсем друго нещо; но ние знаем, че множество честити родители избират за децата си не другари и не човеци, а богати идоли, които опропастват рожбата им и които обарят свещената свобода на всяка една човеческа личност.

Когато Марийка излязла из стаята и когато оставила своя нов младаженец да показва на майка ѝ своите скъпоценни дарове, то размишляла така: „Това не може да бъде... Това никога няма да се случи... И аз съм човек... Намерете ми барем една жена, която би могла да обича такава една маймуна. Мога ли аз да послушам баща си и да стана жена на тоя вампирин, който няма нищо човеческо? Не мога. Нека ме убият...“

В това също време сухата кашлица на гърбавият урод и отвратителният глас на кир Георгия дошли до ушите на това невинно момиче и разтреперали всичкото му тяло.

Нещастна е съдбата на българската жена! Аз мисля, че българинът робува толкова столетия само за това, защото е робиня майка му. Робинята ражда и възпитава само робове. Българската жена прескача през прагът на мъжът си само за това, за да приеме тежките къщни работи и да наслади животът на своят деспот. Най-голямото щастие на тая жена се заключава в телесните наслаждения на мъжът ѝ. Подобен живот е горчив, тежък и убийствен! Аз жалея българските жени и желая им по-добро положение и по-човечески живот, защото желая доброто и на бъдещият исторически живот на българският народ. Ако освободиме жената, то ще да освободиме и сами себе си. Но както и да е, а Марийка се намирала в незавидно положение: баща ѝ бил един от ония хора, които не търпят никакви противоречия; а майка ѝ гледала повече на даровете, нежели на зетят си, комуто давала своето дете.

Когато Марийка излязла из стаята, то кир Георги се обърнал към Ненча и рекъл му:

– Ти трябва да прибързаш със сватбата, защото аз яко-яко не обичам, когато една работа се влече недели и месеци. Чукай желязото, дорде е топло.

– Да не си помислил, че ние имаме пари! – говорила стрина Георгевица. – От пет-шест години насам ние ядеме само готови пари.

Времената са станали твърде лошава. Преди пет години селяните ни донасяха всичко, щото беше потребно за една чорбаджийска къща; а тая година ние не видяхме на дворът си ни едно селско агне, ни едно прасе, ни една мисирка, ни едно кошленце с яйце, ни една кокошка. Чорбаджи-ят е длъжен да ходи по конаците и да оправя селските работи, а кравите, телците, агнетата и кокошките си се разхождат из селата и боят се да надникнат през чорбаджийските вратници! Не може вече да се живее! Аз казвам на бая ви Георгия да остави чорбаджилъкът и да се захване за друга някоя работа. Кир Михалаки е само епитроп на черковата, а живее сто пъти по-добре от нази които се наричаме *виляет чорбаджилар*. А я погледайте на школският епитроп. Жената му се облача като кокона, а каспинът му отрязва най-дебелото месо. Тъй е то!

– Аз не ща много пари – рекъл Ненчо и погледал към стрина Георгевица така, както гледат калугерите към своите титори и приложници. – Направете сватбата, купете на булката всичко, щото ѝ трябва: дайте ѝ малко арашлък за „по-първите години“ – повече нищо не трябва.

– Аз ще да направя сватбата от свои пари и ще да ви дам колкото мога, а там – както знаете – рекъл Георги.

– Имаме и мъжки деца – казала стрина Георгевица жалостно и прехапала устната си, чегато се уплашила от своите собствени думи.

– Вие ще да дадете не мене, а на своето рождено дете – рекъл Ненчо. – Когато младата невеста донесе из бащината си къща барем нещичко, то и хората я почитат повече. Мене нищо не трябва: аз съм богат, но и вие не трябва да се срамите пред хората. Кой е Георги Пиперков? Георги Пиперков не трябва да бъде по-долен от никого. Ради Мишинката се ожени за момичето на пиени Къля, а взема цели седемнайсет хиляди гроша! Днес и най сиромахът гледа да даде някоя пара на момичетата си. Защо ми е хубост и гиздост, когато кесията е без дъно? Парата украшава и мъжът, и жената.

Ненчовите логически мисли произвели на слушателите му съвсем противоположни впечатления, както били противоположни и техните лични характери.

„Това момче мисли така, както мисля и аз. Марийка ще бъде щастлива с такъв един човек, който умее да варди парата“, мислила стрина Георгевица.

„Аз зная, че твоя милост е костилка; но и байо ти Георги знае какво прави! Уший си вулгия и пригответи се да жънеш в Георгевата нива! Ако аз да би имал намерение да давам пари на зетьове, то би избрал за детето си не тебе, а някое хубаво, младо и гиздаво момченце“, мислил

Георги.

„Ако би аз бил баща на Георгевото момиче, то не би го дал на тоя гръбльо. Парата е сладко нещо! Когато умре *моята* и когато се успокои Георги чорбаджи, то аз ще да взема за жена стрина Георгевица. Такава жена е по-млечна и от швейцарските крави“, мислил Спиро.

После един час всичко вече било свършено. Между Георгия Пиперков и между Ненча Тютюнджията съществувало пълно споразумение: сватбата била назначена след три недели; Георги се обещал да даде малко парици; а Марийка седяла в градинката си и проливала едри сълзи. Аз мисля, че България е видяла множество подобни сватби. Нека господ опази от подобна сватба всяко едно момиче!

VII.

Пашовските конаци никога не биват весели, никога не гледат на човекът гостоприемно, никога не успокояват. Аз мисля, че тия конаци набождат униние даже и на своите жилци, които се менят твърде често и които прескачат през техните прагове само са това, за да погледат от сиромашките сълзи и да се насладят от човеческите страдания. Да вземем себе си. Когато аз влазям в някой конак, в някоя канцелария или в някоя полиция, то сърцето ми тупка сърчено, а душата ми се възмушава до невероятна степен: мене се чини, че всеки, който е престъпил през прагът на тия здания, е забравил в тях нещо свое: сълзи, усмивка, прозивка, плач, радост или живот. В тия стаи почти всеки чиновник е господарин и над вази, и над ония неща, които се намират в ръцете му, а вие сте чужди всекиму, даже и на ония чиновници, които са ваши братия и приятели. С една дума, вие се намирате не на своето място и боите се да кажете дума, както се боите да пиете вода из неумита чаша. А всичкото това би трябвало да бъде съвсем противоположно. В Америка съдилищата и канцелариите приличат на черкови, в които всяко наранено сърце и всяка полуубиена душа търси успокоение и добър съвет; а в нашето честито господарство почти всяко обществено здание се назначава за касапница, в която на чиновниците се дава пълно право да колят и да дерат, а на султанските верноподаници се повелява да играят ролята на телците, на кравите, на овцете и на агнетата.

Конакът на русчушкият валия прилича на всичките други конаци в Турция, както и Хасан ага прилича на Мехмед ефенди; а русчушкият валия в онова време е приличал на валията в 1873 година така също, както и станимашките свини приличат на казанлъшките. Във валийският конак влязъл кир Георги, казал на заптиите „добро вечер“ и упътил се във вътрешностите на къщата. Една жълта лампа и една лоева свещ му осветявали пътят и той влязъл в едно дълго пространство, което се намирало между два реда стаи, т.е. между канцелариите, подканцелариите, писалищата и кафе-оджакът на валията. Пред една стая били наредени множество разнообразни емени, няколко европейски калоши и пет-шест тояги. Кир Георги се позапрял пред тая врата, усекнал се, поправил си огърлето, поизправил си фесът, събул си калошите и влязъл вътре. Стаята, в която влязла неговата милост, била голяма и полуосветвена; миндерлъците й били зелени, пердетата на прозорците – бели и килимите –

пиротски; а боята на самата стая била жълта, но мухите успехи да я нашарят и да ѝ дадат жълточерен вид. На един от столовете се намирал сахат, но тоя сахат стоял неподвижно така също, както е неподвижна и турската цивилизация. Въздухът бил твърде неприятен, защото чубуците и цигарите не били в състояние да победят оная воня, която е свойствена на конаците и на канцелариите. Митхад паша седял в кошето на миндерлъкът и пушил наргиле, а пет-шест ефендиета пушили цигари, дремали класически и мълчали твърде умно. Когато кир Георги влязъл в „Темидините чертози“, то се навел дъгообразно, досегнал ръката си до одърът, после я турил на поясът си, на челото си и на главата си и проговорил:

– Вечерта ви да бъде щастлива!

– Думите ви да бъдат щастливи! – отговорило турското общество и погледало на вилаетският чорбаджия лениво и без особено внимание.

Митхад паша пушил, подмигал с дясното око и пъшкал от ситост; а кир Георги стоял, гледал маслено в очите на своят благодетел и желал да го поканят да седне колкото се може по-скоро. Преминали пет минути. Султанският наместник в Дунавският вилает бил величествен, важен и замислен, както се замишляват почти всичките велики хора и всичките хаджикалчовци. С една дума, Митхад паша приличал на крава, която е изляла вече своето кърмилото и излязла е из оборът да погрее на слънце гърбът си. Мълчали и ефендиетата, защото малките хора имат обичай да подражават на големите. След пет минути Митхад паша посочил с пръстът си към едно празно място на миндерлъкът, а кир Георги, който отдавна вече познавал допотопните обичаи на тюркменската раса, се поклонил още веднъж и разседнал се между правосъдниците. Повторили се същите поздравления, но повторили се обратно, т.е. Митхад паша и неговите чиновници казали на Георгия: „Вечерта ви да бъде щастлива“, а кир Георги отговорил: „Думите ви да бъдат щастливи“. После тая господарствена церемония Митхад паша хвърлил пред „важният гяурин“ своята тютюнева кесия и извикал на слугите си да му донесат кафе. Когато било свършено всичко, т.е. когато кир Георги запалил цигарата си и когато захванал да сърба кафето си, то Митхад паша погледал в очите му покровителствено и попитал го:

– Има ли нещо ново из градът?

– Аз съм ви донесъл големи новости – проговорил кир Георги.

– Какво е станало? Говори! – рекъл управителят на Дунавският вилает.

– Нашите чапкъни са съставили тайно общество... Съзаклатие

има... Искат да въстанат... – говорил Георги и гледал на Митхада така, чегато гори къщата му.

Сънливото лице на Митхад паша се изменило, очите му приели кошечко изражение, долната му устна повиснала надолу, а главата му потреперала.

– Кои са тия чапкъни? Кой е съставил съзаклатие? Кой иска да въстава? Против кого да въстава? – питал той и гледал към кир Георгия така, както гледа касапинът на оная крава, която го е упободнала.

– Младите вагабонти... Смил и Иван... Казват, че и Стойчо Голият е с тях – говорил Георги и клатил главата си.

– Аз ще да им покажа кой е Митхад паша! Аз отдавна вече зная, че учителите са бунтовници, но доказателствата ми бяха още малки. Можеш ли ти да ми докажеш, че Смил е бунтовник? Ако ми докажеш, то аз ще ти дам голям дар. Мене отдавна вече се иска да пораздрънкам вашите училища и да поощипя крилата на вашите учители. Разказвай какво си открил – говорил Митхад паша и станал само от уши.

– Ненчо Тютюнджията ми разказа, че няколко млади вагабонти се събрали снощи в къщата на Стойча Голият и пели бунтовнически песни. Смил казал, че българите са длъжни да защитават своите права до последната капка кръв, а Стойчовата дъщеря запяла:

Стани, стани, пробуди се,
Хайде на балканът –
Няма добро от пашите,
Нито от султанът...

– Хей! – извикал Митхад паша и плеснал ръцете си.

Влезли двама заптии, поклонили се и очаквали велики приказания.

– Идете и повикайте Ненча Тютюнджията! – рекъл Митхад паша.

Заптите излезли.

– Аз отдавна вече знаех, че Смил е опасен човек, но мене се искаше да го хвана в някоя работа и да сваля булото му, както трябва. Аз бях го излъгал, че ще да го направя зет, и стараех се да го изпитам що мисли и с кого има познанство, но той е хитър като лисица. Един ден дошел в къщата ми и захванал да ми разказва, че чорбаджиите са калпави бешлици, че пашите глобят светът, че правителството няма ни чест, ни съвест, че турците са кръвожадни вълци и че старите ръжди трябва да се избият. „А защо трябва да се избият?“ – попитах аз. „Защото продават и народът ни, и народността ни, и гордостта ни“, каза той. „Още веднъж да

не си ми казал такива думи, защото аз съм верноподаник на султанът и обязан съм да те предам в ръцете на правосъдието“, казах аз. „Дорде в България съществуват подобни калпазани, то народът ни ще да търпи всевъзможни насилия и ще да влече тежкият ярем на турските варвари“, каза той.

„Той е имал пълно право“, помислил Митхад паша.

– Моя Марийка – продължал кир Георги – се беше залюбила и молеше ме да я задомя за тоя вагабонтин; но кукувицата не ми е изпила още мозъкът. Отзарана я годих за Ненча Тютюнджията, който е и богат, и прочут човек. Не ща аз вагабонтин в къщата си!

„Не ще кум печена кокошка“, помислил Митхад паша.

– Из Румъния твърде често дохождат всякакви вагабонти, кондисват в къщата на Стойча Голият и съветуват се да направят бунт и да освободят България – продължал Георги и старал се да познае мислите на Митхад паша и да заслужи неговото разположение.

– А можеш ли ти да потвърдиш всичкото това пред истиндакът? – попитал валията.

– Мога – отговорил кир Георги. – Аз съм готов и да се закълна.

– А как можеме ние да откриеме всичките съзаклятници?

– Трябва да се нападне една нощ на Стойчовата къща, дето обикновено биват събранията.

– Щом узнаеш, че се е събрало това бунтовническо дружество, то трябва да ме известиш, а аз ще да се погрижа за останалото – казал Митхад паша.

В това също време Ненчо Тютюнджията седял дома си и разговарял се с майка си, която в много отношения приличала на суха круша.

– Аз трябва да те поразпитам – ти ми си майка – говорил Ненчо и гледал на майка си в очите.

– Аз съм стара... Аз нищо не зная... мене не питай. Ако си намислил да се жениш, то ми дай някоя пара и прати ме при сестра си. Аз и сама зная, че ти стоя като трън в очите. Ти мислиш да вземеш момиче из богата къща, а майка ти е проста... Ненчо, Ненчо! – проговорила старата жена и няколко едри сълзи потекли по лицето й.

– Аз те не пъдя, ама ти казвам да бъдеш отсега малко *по-отърсена* и малко *по-умна*. Ненчовата майка трябва да бъде за пред хората. Срамота е да те покажа пред светът! Я кажи ми ти, защо бягаш от хората? Никой няма да те изяде. Отваряй си очите. Ти си станала като дива.

– Прати ме при сестра си – повторила старата жена.

– А какво щат да кажат хората за мене после това? Ти мислиш, че

за Ненча е все едно – хвалят ли го хората, или го корят. Дай си коприненият фустан на бояджията да го вапса. За кого го държиш? Де си дянала новата кърпа, дето ти я донесох от Джумаята преди пет години? Или и нея си дала на дъщеря си? Няма вече да печеля за чуждите хора. Защо си се разплакала? Ти мислеше, че синът ти ще да умре, а неговото имане, което е той спечелил с толкова мъки, ще да влезе в ръцете на зетят ти! Излъгала си се в своите хесапи. Синът ти ще да проживее още сто годин.

– Ненчо, Ненчо! – повторила още веднъж майката и излязла вънка.

„Няма вече да печеля за друго – мислил Ненчо. – Не мога да живея сам. Дявол да вземе всекиго!... Никого няма вече да слушам. Аз отсега ще да правя онова, щото ми се харесва, защото и аз имам своя глава и свой ум. Ще да се ожена и ще да поживея царски. Парички си имам, Марийка е хубавичка, хората ме почитат – какво искам повече?... Аз ще да седна на миндерлъкът, а Марийка ще да дойде и ще да седне при мене. Аз ще да пуша чубукът си, а тя ще да шие. Чистота, ред, блаженство! Тихо и мирно! Аз ще да се навъся, а тя ще да дойде и ще да ме прегърне. «Що си се замислил като мисир на слънце?», ще да ми каже, а после ще да ме целуне със своите алени устници. Блаженство! Жененият човек не прилича на безкъщникът. Жененият човек знае, че в къщата му живее такава едно нещо, което... Нека вземат дяволите всичкия свят.“

Тия размишления разтресли Ненчовото тяло дотолкова, щото той забравил всичко на светът, забравил даже и своите богатства, за които мислив и ден и нощ, и насьне и наяве.

– Сватбата по-скоро, сватбата по-скоро! – извикал той и закрил лицето си с двете ръце; но в тая минута неговите сладки мисли били прекъснати изведнъж. Някой почукал на врата и след няколко минути влезли двамина от конашките заптиета и заповядали на Тютюнджията да върви колкото се може по-скоро при Митхад паша.

– Не знаете ли, аги, за какво ме вика пашата? – попитал Ненчо уплашено.

– Хайде върви! – извикал един от заптиите и без никакви церемонии хласнал младоженецът към вратата.

– Защо ме биете? – питал Ненчо час по час изкоренителите на злодействата и крачил към конакът, но тия справедливи мъже мълчали и постоянно хласкали с юмруците си нещастният гяурин, който в онова време бил достоен за оплакване.

– В коранът е казано, че трябва да се вардиме от ония хора, които са забележени от аллахът – рекъл единът заптия.

– А за какво? – попитал другият.

– Знаеш ли ти, че тоя гърбав таралеж е намислил да повдигне нож против царството? Знаеш ли ти, че той е събрал вече няколко хиляди гяури, които мислят да запалят градът и да изколят дин-ислямите? – питал първият.

– Това не може да бъде! Тоя гърбав дявол не е в състояние да убие ни мухата, а ти ми казваш, че той ще да изсече всичките дин-ислями! Ха, ха, ха! Чуден хайдутин! – говорил вторият и засмеял се от всичкото си сърце.

– Аз ти казах вече, че аллахът говори да се боиме само от забележените. Ако тоя дявол да би приличал на човек, то и дяволът не би му помагал. Тъй е то! Дяволът влиза в тялото само на ония хора, които е оставил ангелът и които не приличат на човеци – казал сериозно заптиятя и сиромах Ненчо изял още един добър юмрук по гърбата.

– Аз не съм бунтовник, аз не съм лошав човек; в мене не е влязъл ни един дявол, аз съм верноподаник на султанът – говорил Ненчо и старал се да бъде по-далече от приятелите на султанското верноподаничество; но неговите микроскопически крачки били безнадеждни пред турските гладиатори. Когато Ненчо Тютюнджията добил и дванайсетият юмрук, то влязъл в конакът и приготовил се да излезе пред светлите очи на Митхад паша.

– Влязай по-скоро! – казал един от заптиетата, които стоели пред вратата.

– Пашата те чака цял сахат – казал други и погледал на Ненча така, както гледат вдовиците на чуждите сватби.

– Ненчо влязъл и приготовил се да слуша.

– Ти ли си Ненчо Тютюнджията? – попитал Митхад паша, а после се обърнал към кир Георгия и продължал: – Кажи му да ми разкаже какво е произходило в Стойчовата къща.

Разбира се, че и кир Георги, както и всеки други чорбаджия, искал да покаже своята големина даже и пред зетят си и затова повдигнал очите си нагоре и проговорил:

– Не бой се, Митхад паша не прилича на ония паши, които искат да трепере пред тях и кривият, и правият. Митхад паша е добър човек и правдоллюбив забитин. Той те вика да те пита какво се е говорило в Стойчовата къща и кои са най-главните съзаклятници. Говори и не бой се.

Ненчо Тютюнджията изведнъж променил лицето си или виражението си. Когато отивал в конакът на дунавския валия, то душата му

слязла в петите; а когато чул от кир Георги, че опасност грози не на неговият гърбел, а на чуждите глави, то захванал да гледа яростно и да измишлява отмъщение. С една дума, Ненчо пожелал да отмъсти на по-слабите и за напразният свой страх, и за заптийските юмруци.

– Аз зная твърде добре, че съзаклятието е станало в Стойчовата къща и че в това съзаклятие са умешани около триесет души. Ако искате, то аз мога да ви явя и имената им.

– Ти трябва да идеш у Стойчови, да се подружиш със съзаклятниците и да им узнаеш всичките тайни. Другояче се не може. Аз искам да убия заецът в легловището му. Чуеш ли? Ако ми откриеш тая работа, то ще да те наградя богато; а ако я не откриеш, то ще да те осъдя като съзаклятник.

– След няколко деня вие всичко ще да узнаете. Аз и сега мога да ви кажа кои са съзаклятниците, но не мога да ви кажа какви са намеренията им и каква е мрежата им.

После тоя разговор Георги станал и излязъл заедно със зетят си из валийските конаци.

VIII.

Била полунощ. Всичко спало, всичко дремало; не спали само няколко пияни адамови синове, няколко развратни жени и няколко турски стражари. А още кой не спи? – Ще видиме по-после. Нощта била темна и облачна; а подобна нощ бива приятна само за zalюбените и за крадците. Изпълняли ли са крадците в оная нощ своите обязанности, или не, аз не зная; зная само това, че зади Георгиевата къща, в градинката, са се намирили две млади и зелени същества, които никога не са ни помислили за ситните човечески страсти и за чуждото имане.

– Ти си за мене всичко – говорило мъжкото същество. – Зарад тебе аз съм готов да се откажа от всичкия свят, от всичката вселена, от всичките свои приятели, но в това също време аз не мога да ти помогна – аз съм длъжен да те оставя и да спася главата си. Ако остана в тоя проклет град и ако се предам в ръцете на нашите народни злодейци, то себе си ще да погубя, а тебе няма да помогна! Тука ме очават мъки, синджири, тумруци и бесилници... Аз трябва да търся спасение по чуждите земи и между чуждите хора. Тежко ми е!... Кой знае? Може да се случи и така, щото там аз да намеря и добри хора, и искрени приятели, и честни мъже, но без тебе никога не мога да бъда щастлив. Аз отивам само телесно, защото душата ми отдавна вече е посветена на България, а сърцето ми принадлежи само тебе.

Марийка, която стояла до това време като окаменяла, трепнала и затворила очите си със своите хубави и дълги клепачи, защото били пълни със сълзи. Тя се бояла да изкаже ония мисли, които в оная минута й дошли в главата; но нерешителността и лъжовният срам не принадлежали на нейният характер. Тя твърде добре знаела, че нейното бъдеще и нейното щастие зависят само от една дума, и затова хванала Смил за ръката, стиснала тая мила ръка на гърдите си и проговорила с нежен, но с твърд и решителен глас:

– Аз ще да бъда твоя и после смъртта си. Ни една сила не може да ме накара да се откажа от твоята любов. Ако ми кажеш да бягам с тебе, то съм готова тутакси да изпълня желанието ти, ако кажеш да търпя и да чакам, то съм готова да стана мъченица; а ако ми кажеш да се удавя, то Дунавът е под носът ми. Аз отдавна вече не живея за себе си. Казвай какво да правя!

Смил я стиснал на гърдите си и проговорил:

– Боже, какво чуя! Ти си готова да направиш онова, щото пожелаеш аз и щото е добро и за мене, и за тебе? Ти сама ми предлагаш да направя онова, за което аз не смеех и да помисля!... Нека бъде! Но истина ли ми ти казваш? Истина ли се решаваш да оставиш всичко и да вървиш след мене? Истина ли се решаваш да пожертвуваш за мене и животът, и *честта* си? Казвай по-скоро!

– Честта си аз не жертвувам ни за бога. Всичко е твое, само честта остава моя собствена принадлежност – казала Марийка.

– Но ако ти побегнеш с мене, то хората ще да кажат, че си безчестна.

– Това не е безчестие. Аз би направила безчестие само тогава, когато би подала ръката си на Ненча Гютюнджията и когато би послушала бащините си съвети. Ако аз имам желание да бягам с тебе, то го имам и защото те обичам, и защото искам да увардя честта си. Нима не е безчестие да взема Ненча, от когото се гнуся и когото никога не би ни погледала, и да го лъжа през всичкия си живот? Нима не е безчестие да послушам баща си и да стана за смях и за презрение на светът? Хората търсят за себе си „лика-прилика“, а аз съм длъжна – за любовта на баща си или за любовта на неговите турски страсти – да подам ръката си на една богата маймуна! Това никога няма да бъде.

– И така, ти искаш да бягаш заедно с мене?

– Искам – отговорила Марийка енергически.

– Ако е така, то аз намирам изново своето изгубено щастие. Преминаха вече цели осем деня, откакто аз търся случай да те видя и да се разговоря с тебе. В продължението на това време аз съм претърпял много повече, отколкото съм търпял в продължението на всичкия си живот. Аз и досега още не мога да се начудя на баща ти. Тоя човек е готов да те даде и на циганин, ако само тоя циганин има пари и ако не иска от него прикя; а аз съм богат, богат съм дотолкова, щото свободно мога да затъкна устата и на най-лакомите скъперници. Каква причина е накарала баща ти да се откаже от своята дума, да те сгоди за Ненча и да ме преследува толкова безчовечно – аз и до днес още не зная.

– Баща ми е чул, че ти си умешан в някакво си съзаклятие. Сам Митхад паша му казал преди няколко деня, че вие се събирате в дядовата Стойчова къща и че сте намислили да въстанете против турците. Митхад паша е заповядал на баща ми и на *младоженецът* ми да гледат какво правите и тутакси да го известят, щом узнаят, че вие имате събрание. Оная вечер гърбави Ненчо дойде у нас и разказа на баща ми, че вие сте се събрали в Стойчовата къща и че между вази се намират и

неговите синове. Когато баща ми чу тия думи, то насмалко щеше да полудее. „Мойте синове, мойте синове да станат вагабонти! Мойте синове да бъдат противни на правителството и на баща си!“; викаше той и по-пържаше всичкият свят. Ненчо го утешаваше и казваше му, че братията ми са отишли у Стойчови случайно и че тия не принадлежат в числото на съзаклятниците; но баща ми го не слушаше и продължаваше да се разхожда по собата и да вика колкото си може. Най-после той се обърна към Ненча и рече му: „Слушай, Ненчо! Никому да не си казал, че си видял моите синове у Стойчови. Ако кажеш някому, то никога няма да те пусна в къщата си... Ти знаеш кой е Георги чорбаджи. Сбирай си устата и размишлявай, когато говориш с някого. Мойте синове трябва да се оправдаят и пред правителството, и пред светът. Аз ще да кажа на Митхад паша, че съм ги пратил сам. Аз ще да му кажа, че съм ги пратил да разузнаят работата и да ми явят кои са главните членове на комитетът. Слушаш ли? Хайде върви си сега и дойди надвечер“. После това баща ми повика братията ми. Какво им е говорил и какво е правил с тях, аз не зная, зная само това, че когато тия излязоха из стаята, то той извика колкото си може: „Ще ме уморят. Няма вече живот за мене. Живи ще да ги закопая. Олеле, мале, защо си ме родила?... Олеле, олеле!...“ Когато влязохме вътре, а той лежи полумъртъв на миндерлъкът. Лицето му беше зелено, очите му бяха червени, а из устата му излязаше пяна. Повече нищо не мога да ти кажа. Нищо не зная. Докторът се бои да не полудее.

– Да не дава господ такова нещо и на най-големите ми неприятели – рекъл Смил. Аз от всичкото си сърце съжалявам тоя човек, ако той и да е най-големият мой гонител.

– Когато преминала полунощ, то Смил дошъл първи в себе си и рекъл:

– Аз би желал да се видя с братията ти и да се паразговоря с тях за едно, за друго. Аз трябва да ги видя колкото се може по-скоро, защото времето не търпи. Можеш ли да ги разбудиш и да ги пратиш в градината при мене?

– Аз мисля, че и тия още не спят. Покачай малко – рекла Марийка и изгубила се; но след няколко минути тя се върнала назад, хванала Смил за ръката и повела го след себе си. Смил бил введен в една малка стаица. Тая стаица била осветлена с едно кандилце, което горяло пред иконата и което било запалено от религиозната и чедолюбивата майка на Георгевите деца. Това кандило се палило само в събота, следователно и произшествието, за което ви разказвам, се е случило в събота. На един от посланите на земята дюшеци седали Стоян и Цено и разговаряли се

разпалено между себе си. Стоян седял умислено и сърдел се за нещо си, а Цено го утешал и старал се да му докаже, че отчаянието и малодушието са най-големите причини, които убиват нещастното човечество.

– Който се бои от мечката, той не трябва да ходи в гората за дърва; а който иска да живее покойно и да се наслаждава физически, той трябва да се „отурчи“, да продаде съвестта си на правителството и да къса жилите даже и на своите собствени деца – говорил Цено.

– Но *безплодните* страдания не могат да принесат никому никаква полза – казал Стоян.

– Аз не мога да нарека *безплодно* ни едно човеческо движение. Ако от едно какво и да е дело произлиза радост или страдание, то това дело не може да бъде мъртво. Аз всякога мога да кажа, че само оная радост може да се нарече радост, която е имала *предтечи* и страдания и тежки мъки. Който се радва всеки ден, за него са маловажни и най-големите радости. Гладният и ситият не могат да ядат с еднакъв апетит. Освен това сладкото или доброто се добива мъчно, а горчивото или лошавото расте само по себе си. Ако ние мислиме да достигнеме до своето щастие и добро без мъки, без страдания и без кръвопролития, то не трябва вече и да говориме за своето бъдеще. „Лозе не ще молитва, ами иска мотика“, казват старците. Кажете ми, кой е онзи народ, който е добил своята свобода без мъки, без неволи и без кръвопролития? Кажете ми, кой е оная земеделец, който е напълнил амбарите си, без да сее, без да оре, без да върше, без да се пече на слънцето и без да окаля обувката си? Най-после, кажете ми, кой е онзи човек, който е прославил името си без главоболие и без душевни напрежения? Ако дядо ти и баба ти не са се постарали да обезпечат животът ти, то трябва да го обезпечиш сам; а ако умреш, ако погинеш, ако бъдеш обесен, то ще да живее синът ти и унуката ти.

– А ако погина напразно? – попитал Стоян.

– Няма да погинеш напразно, защото смъртта на всеки един патриотин пробужда цели хиляди заспали личности. Ако Христос да не би бил разпнат на кръстът, то неговото учение не би се разпространило по всичкия свят.

Влязъл Смир, позапярал се при вратата, чул последните Ценови думи и рекъл:

– Всичкото това е истина, но неосторожните хора са най-големите глупци под синьото небе. Аз уважавам милион пъти повече убийците, нежели самоубийците; а неосторожният човек е и убиец, и самоубиец.

– Истина е така – рекъл Стоян.

– Добре би било, ако щастиято на хората да би падало готово от

небело и ако да би се можало без жертви, без убийства и без самоубийства! Другите народности са освободили земите си с цели реки кърви, а ние искаме да достигнеме до своите цели и без най-малкото глаболие! Да бъдат и козите сити, зелките цели! Така ли е? Аз мисля, че плашливите хора са най-осторожните същества на тоя свят; но тяхната свобода се намира през девет царства в десето – казал Цено и пригласил своят приятел да седне. След няколко минути разговорът на трите приятели принял съвсем друго направление.

– Ние сме издадени – рекъл Смил.

– Ние сме продадени – повторил Стоян.

– Аз не съм в състояние да разбера кой е онзи наш другарин, който се е решил да ни предаде на правителството. Чужд човек не би можал да разубие ни тайните ни, ни намеренията ни. Ние сме продадени от своите собствени другари. Дядо Стойчо е затворен. Разказват, че Митхад паша е знал имената на съзаклятниците още в онзи ден, когато ни един из нас не беше ни помислил да се кълне и да работи за освобождението на отечеството си. Какви са тия предателства?

– А аз те уверявам, че Митхад паша нищо още не знае – рекъл Цено. – Ние сме предадени от Ненча Тютюнджията, но Ненчо не знае ни кои са нашите другари, ни какви са нашите планове. Слушай каква е работата. Ненчо иска да вземе сестра ми, а ти му стоиш на пътят и пречиш му да достигне целта си. Какви лайна е ровило това гърбаво животно със Спира Трантарът и какви мрежи е плело с баща ми, аз не зная, зная само това, че баща ми е приемал в това гнуснаво дело най-голямото участие. Ако Ненчо или баща ми да би знаели, че и ние ходиме у дядови Стойчови и че и ние сме приятели с учителите, то не би прибързали да явят на пашата своите мисли или своите открития. Но както и да е, а из снощният разговор на баща ми аз виждам твърде добре, че ни той, ни Ненчо, ни Спиро не са знаели нищо положително за нашите цели; тия са само желали да угодят на Митхад паша и да го накарат да затвори и тебе, и дядо Стойча, и по-първите учители, които се не покоряват на чорбаджиите и които се не кланят пред чорбаджилъкът. „Какво търсите в Стойчовата къща?“ попита баща ми. „Ние не сме вече малки деца и не желаеме да ти разказваме де ходиме, с кого се виждаме и с кого се разговаряме“, казах аз. „Жив ще да те закопая! – извика той. – Още веднъж кракът ти да не е стъпил в Стойчовата къща.“ „Аз ти казах вече, че ние не сме малки деца.“ „А-а-а! Вие мислите, че аз не зная какво правите в къщата на онзи вагабонтин? Аз всичко зная. Вие съставлявате съзаклятието! Живи ще да ви закопая!“ „Ако намислиме да направиме съзаклятие,

то ти нищо няма да знаеш. Не би разказали своите планове ни на твоите гнуснави приятели, които са готови да продадат народът си за една лула тютюн“, казах аз. „Когато ви поведат към бесилницата, то аз ще да хвърля след вас първият камен“, каза той сърдито и тупна с кракът си. „За подобен баща и аз няма да пожалея. Аз съветувам моите приятели да изколят не турците, а чорбаджиите, които са по-лошави и от анадолските башибозуци.“ „Стоене, кажи на тоя чапкънин да замълчи! Вие ще да ме уморите. Аз се грижа за вас, а вие се стараете да ме закопаете без време. Проклети да сте!“ „Легни, тато, легни, успокой се... Ти си болен“, говореше Стоян и трепереше като листо. „Кажи ми, кой ви е завел у Стойчови и кой ви е направил съзаклятници?“, попита той. „Аз ще да ти кажа само това, че ти си излъган от Ненча“, каза Стоян. Баща ми скокна и извика сърдито: „Аз ще да кажа на пашата, че съм ви пратил сам да изпитате работата и да направите добро на царството, а вие ще да потвърдите пред него думите ми.“ „Ние никога не сме били шпиони... Прати Ненча. Нека издаде и нази заедно с честните хора“, казах аз. Какво е произходило после това, и аз сам не помня.

– Отказвайте се – рекъл Смил. – Говорете, че нищо не знаете, и ние сме спасени. Известете и Ивана.

IX.

Който не е ходил в Русчук, той не е познат с турските кавенета; а който не е познат с турските кавенета, той не познава и турският народ. Хайде да влеземе в един от турските храмове, защото кавенето е за турчинът първостепенен храм. В един от тия храмове, който бил едно време берберница, седали няколко чалми и разговаряли се за „пулитиката“.

– Ако да не би бил московецът, то ние не би достигнали до тоя хал – казала една чалма и захапала мемето на чубукът си.

– И френците не са по-добри от москвците. Ако москвците и да ни бият твърде често, то тия ни барем не накарват да станеме гяури и да играеме с жените си френско хоро. Аз мисля, че ако да не би били френците, то нашият султан никога не би се съгласил да нарече гяурите свои деца и свои поданици. „Ти трябва да бъдеш баща и на най-малките свои поданици“, казват френците; а султанът иска да им направи кефът и отговаря им: „Готов съм да изпълня желанието ви“. Карагъозчельци! Едно само е лошаво, че откогато Франца е захванала да се меша в нашите работи и да ни прави европейци, то гяурите са подигнали носът си твърде високо. Научили се там техният „бонжур“ и играят си с дин-ислямите! Ако повърви работата така, както се е тя захванала, то ние ще да оголееме като багатски кучета. „Работи“, ни казват. „Ще да работя! Работата е дадена само за гяурите, а аз още не съм плюйнал на бащината си брада“, говорил друг един турчин, който приличал на чиновник, защото носил кирлива и покъсана униформа.

– Да вземе дяволът и френците, и москвците, и всичките гяури, които живеят под светлите лучи на божието слънце – казал ходжата, който носил бяла чалба и жълт пояс. – Завчера си купих от един евреин за пет гроша кофарче; а баща ми разказваше, че едно време той е купувал за сто пари три чифта букаи. От една страна ни обират немците, а от друга ни не дават да спечелиме френците. Знаете ли вие, че ако да не би била биволицата, то „нашите“ би изпопукали от глад? На ти Европа! Цели три недели сме яли само варени тикви. Нашите цариградски големци трябва да са полудели! Я погледай какво се върши по царството ни! Турчинът е заприличал на гяурин и работи като хамалин, а българинът е станал господарин и заповяда ни да го слушаме и да му се кланяме! Френци сме станали! Идете по дяволите със своите френци! Дорде бяхме мюсюлмани, то покорихме всичкия свят, а когато станахме френци,

то захванаха да ни тъпчат и бабичките. Плюв аз на брадите на всичките френци! Гяурите се бунтуват и търсят някакви си бащинии и дедовини; а нашето цариградско правителство се целува с френският цар и обещава му се да бъде кротко и справедливо. Ех, де са нашите еничари? Де са нашите делибашии? Де са нашите стари султани? Ако би живели тия наши юнаци със своите страшни бунчуци, то би накарали да прехапят устните си и московците, и френците, и ангелизите, и нашите гяури.

– Разказват, че на нашето царство се приближава вече краят. Истина ли е това, или не е? Истина ли щат да ни изпъдят в Анадол, ходжа ефенди? – попитал каведжият, който бил мършав и безобразно черноок човек.

– Това е истина – казал ходжата и навел главата си надолу. – А знаеш ли ти защо бог иска да ни накаже? Той иска да ни накаже за нашите грехове. Ние сме много грешни. „Всичко трябва да преклони главата си пред саблята на пророкът“, говори един от великите халифи; а ние сме захванали и сами да преклоняваме главите си пред свинският кебап и пред запрещеното вино. Няма от нас да бъде добро! В свещените книги е казано, че гяурите ще да плюйнат на брадите ни, че децата щат да си играят със саблите ни, че свинете ще да се разхождат из джамиите ни и че над коранът ще да стъпи невернически крак. Това време е настанало. Нашият валия е един от ония развратни хора, които са се огяурили до ушите. Преди една неделя той събра своите ефендиета и обяви им, че царят желае да ни направи френци и да облече френски дрехи даже и на моллите. Това е страшно! „Правете вие каквото знаете и каквото ви научи аллахът, а нас оставете на мира“, казал мюфтият. „Който не послуша султанските заповеди, той ще да бъде наказан така, както бяха наказани преди триесет и пет години еничарите“, казал валията. „Това не може да бъде“, рекъл мюфтията сърдито. „Султанът се е разговарял за това дело и с шех-юл-ислямът“, казал Митхад паша. „Не ща аз да зная ни за шех-юл-ислямът, ни за везиринът, ни за вашите министри. Аллахът е казал да бъдем мюсюлмани и ние ще да бъдем такива!“, рекъл мюфтият. Нашият валия се разсърдил и изгонил из конакът си тоя свети човек. Ето каква е нашата работа!

– В старите времена мохамеданецът не само че ядеше и пиеше по гяурските къщя, но вземаше и дишпарасъ; а под дебелията сянка на Абдул Азиса го гонят с кобилиците даже и жените. Разказват, че българите са намислили да ни изколят и да завладеят и царството ни – казало ефендието.

– То е истина. Във влашката земя се е появила една комета, която е

по-голяма и от Абдул Рахмана, и от Муса, и от Самсона, и от пъкълският змей. Тая комета имала такава една пушка, която можела да убие даже и ония мюсюлмани, които са се родили с риза, които имат хамаллии из Мека и Медина и които са благословени с ръкавът на хаджи Бекташа. Разказват още, че тая комета ще да роди такова едно дете, което ще да ни изгони из Урумелията и което ще да потъпче под краката си санджак-шерифът. Това ще да се случи на 77-та година, *етмиш битмиш*¹. Гяурите ще да владеят по тая земя около 500 години; а после алахът ще да ни даде нова сила и ще да ни изпроводи да ги покориме изново и да ги изсечеме до един.

– А кой ще тогава да работи и да ни храни? – попитало ефендието.

– Тогава ще да се измени всичко. Разказват, че след 500 години всичките хора трябва да умрат и ще да идат или в ад, или в рай. Земята ще да стане златна, камъните – сребърни, а дърветата – елмазени; гаргите ще да станат славеи; реките ще да потекат с мляко и масло, а планините ще да станат от пилаф. Аллахът ще да слезе на земята и ще да се възцари в Мека, Мохамед пейгамбер ще да се възцари в Стамбул, Исса пейгамбер – в Ерусалим, а Абдул-abu-Бекир – в Пеща. Тогава ще да бъде една вяра, един език и еднаква младост: мъжете ще да бъдат не по-стари от 30 години, а жените щат да бъдат като майско цвете – ни една няма да бъде стара, ни една няма да бъде грозна, ни една няма да бъде руса. Всеки мохамеданин ще да си вземе по 77 женици и по 333 алаици. Телата на тия полуангели ще бъдат покрити с такова едно тънко платно, чрез което и най-слепите очи ще могат да се наслаждават от тяхната белота.

– А момчета ще ли да има? – попитал каведжият и захванал да засухва мустаките си.

– На всяка праведна душа ще да се дадат по седем момчета, които тая душа ще да употребява за къочеци, за чубукчии, за сеизи, за олани и за други неща... – отговорил ходжата и лицето му се лъснало като мокра шумка. – Един дервишин ми разказваше, че тия момчета ще бъдат не по-стари от 16 години и че хубостта им ще бъде по-голяма и от женската. Да ви кажа право, аз обичам сто пъти повече момчетата, нежели жените. Искаш ли да се промениме, Юсуф-аа?

– Как да се промениме? – попитал каведжият.

– Да ти дам 77 млади жени и 333 алаици, а ти да ми дадеш твоите седем момчета.

1. И всичко е свършено!

– Едно хубаво момченце струва повече и от 333 райски жени – отговорил каведжият и засукал мустаките си като миши опашки.

– А аз би променил и жените си, и момчетата си за петте немцойки, които свиреха с кеменчетата си преди една неделя в Исляхането – рекло ефендието и ухилило се така, както се ухилват пияните дервиши и лудите хора.

– Да ме опази аллахът от такъв един грях! – рекъл ходжата. – Немцойките са наистина добри, но тия са добри само за тоя свят; а нашите жени и нашите момченца ще да идат с нас и в раят. Немцойката не може да престъпи през прагът на райската градина. Но да оставиме това и да се попитаме, какво щеме ние да правиме, ако се побунят гяурите и ако захванат да ни колят?

– Не бой се. Гяурите са страшливи като зайци – рекъл каведжият и отишел да вари кафе на новите гости, които влезли в кавенето мълчешката и които се курдисали на постланият с хасър миндерлък и захванали да правят цигари.

Кадият поклатил няколко пъти главата си и проговорил:

– Лошави времена са настанали! Ако „кометата“ захване да коли дин-ислямите, то трябва да се бяга в Анадол.

– Днеска са затворени десетина души „кометаджии“, които са намислили да секат дин-ислямите – рекъл един от новите гости.

Всичките очи били обърнати към онова лице, което донесло такова важно известие. Каведжият кръстосал ръцете си на поясът и слушал с особено внимание; ефендието станало само уши, а ходжата не можал да търпи и скокнал накраки.

– Казвайте по-скоро! Казвайте какво е станало! – извикала турската публика с един глас и пригответила се да слуша.

– Из влашката земя са преминали множество „комети“ и успели са вече да изколят множество мохамеданци. Войската отива да ги гони. Разказват, че нашият валия е открил голямо съзаклатие. Ненчо Тютюнджията, Спирос Трантарът и Георги чорбаджи, които са верни на царството и които желаят доброто на валията, донесли имената на завераджиите и открили гнездата им. Свищов, Търново, Русчук и много други градове са пълни със завераджии. Митхад паша мисли да иде в Търново, защото тамошните места са по-опасни за царството. Търновските забити хванали едно лице, което им е открило всичко... Нашите гяури очакват из влашката земя няколко „големи комети“, които им е изпроводила Русия и които са големи юнаци. Разказват, че една от тия „комети“ е преминала вече през Дунавът.

– А защо пашата не заповяда и на дин-ислямите да секат гяурите и да палят къщата им? – попитал каведжият.

– С гяурите е лесно, но какво щеме ние да правиме с „московските комети“ – попитал ходжата.

– Ако гяурите да не би имали помощници, то не би се решили да въстанат и да ни колят. Това е московска работа – рекло ефендието.

– Ако е това московска работа, то трябва да мълчимо и да се потаяме, защото работата ни е спукана. Кажете ми, кому е духала московска катана в шията? Аз съм се бил с московците и познавам твърде добре и техните катани, и техните ножове, и техните сиви очи. Ако си мирен и послушен, то московците те наричат „брат“ и дават ти ракийка; а ако си твърдоглав и „серт“ човек, то тия те закалят като куче. Московецът е чуден човек! Щом му се поклониш и щом му кажеш „амин“, то той те вече не бие и не коли. И така, ако е това московска работа, то ние трябва да бъдем мирни и послушни. Помните ли севастополският бой? Ако дойде московецът, то ще да дойде и френецът. Нека се колят между себе си, а ние да си гледаме рахатлъкът. Така е то! Френецът и ингелизинът никога няма да позволят на московците да ни вземат царството и да ни направят гяури – говорил ходжата.

В това време в кавенето влязъл един от турските офицери – който приличал на каче с масло и който имал воловска глава, – поклонил се на турската публика, вземал сам един дълъг чубук, продухал го, напълнил го, поискал от каведжията огън и проговорил:

– До какви сме времена достигнали! Нашите цариградски големци правят рахатлъкът си по Кехатханата, по Тавла и в харемлъците си, а ние сме длъжни да се биеме и да проливаме кръвтаси за бог да прости. „Гяурите са се възбунтували, «комета» се е появила, хайдуци са преминали през Дунавът“, казва валията и изпроважда ни да ги гониме, а войската не е получила заплатата си цели осем месеца. „Гладна мечка не играе“. Възбунтували са се гяурите! Нека се бунтуват! И ние твърде скоро ще да се възбунтуваме. В Цариград хвъргат парте в морето, а ние умираме от глад... Нека се бунтуват! Когато един човек види, че ще да умре от глад, то той не мисли ни за царства, ни за господарства. Ако на райата да би било добре, то тя не би се бунтувала и не би търсила по-добро щастие. И тя е оголяла като риба. А ако християните не могат да се прехранят, то и ние трябва да изпукаме от глад, защото ние се храним от техният гръб. Ние барем не работиме, а тия работят с кървав пот и пак не могат да прехранят децата си. Дай на правителството, дай на пашите, дай на агите, дай на войската, дай на заптиите, дай на попът, дай

на чорбаджиите, дай на владиката, дай на училището, дай за черковата, дай за калдъръми и за пътища, дай за стражарите, работи ангария, плати за опело и за кръщение, плати и за много други неща. Да плати! А отде ще да ги намери? Ако повървят работите така, както са тия вървели досега, то и раята, и мюсюлманите, и циганите трябва да бягат из тая земя и да оставят огнищата на бащите си и гробовете на майките си. Цариград е станал такава една пиявица, която е в състояние да изпие кръвта даже из жилите на неродените деца. Нека възстават! Когато не могат да намерят правда и правосъдие в конаците, то нека я намерят на балканът. Царските войници няма да проливат кръвта си за кефът на султаните и на везирите. Кажете ми, защо и за какво да се биеме и защо да колиме ония хора, от които сме видели добро и които ни хранят като слепи?

– Това е истина – рекло ефендието.

– Лошави времена са настанали! – казал ходжата.

– А московците въстанали ли са? – попитал каведжият.

– Какви московци? Московците си живеят в къщата си и твърде малко се грижат за нашите работи – отговорил офицеринът. – Бунтува се раята, която е останала, както и ние, гладна и която няма с какво да покрие тялото си.

– А кой е „комета“? – попитал ходжата.

– „Комета“ се наричат ония християни, които се бунтуват против царството – отговорил офицеринът така, както отговарят умните и добре известните хора.

X.

В това също време, когато в кавенето произходил гореказаният дипломатически разговор, в къщата на Георги Пиперков произходила следующата сцена: Кир Георги лежал на миндерлъкът с везана глава и тежко пъшкал; стрина Георгевица седяла при него и час по час му подавала мокри кърпи; а Спира Трантарът стоял и утешал приятелят си.

– Не грижете се, кир Георги! – говорил той. – Бъди по юнак! Ако аз да би бил на твоето място, то би махнал с ръката си и рекъл би: „Кой каквото е търсил, това е и намерил.“ Ти си длъжен само да ги отгледаш и да ги направиш хора; а ако тия не са послушали твоите съвети, то ти не си им крив. Тъй е то! Не грижи се, кир Георги.

– Как да се не грижа! – казал болният. – Аз съм ги хранил и облачал, аз съм ги учил и възпитавал, аз съм ги направил хора, а тия заборавах длъжностите си и направиха ме „резил-маскара“! Не грижи се, казваш! Който няма деца, той не може да разбере какво е за един баща, когато види, че синовете му са излезли „харсъзи“. Олеле, боже, защо си ме направил? Каж ми мене, какво ще аз да кажа сега на пашата? А? Аз ще да се убия от срам.

– Успокой се, Георги, успокой се! – говорила стрина Георгевица и треперала. От яд или от жалост? Кой я знае. Човеческите натури биват до такава степен чудни, щото ни един психолог не е в състояние да каже два и два четири. Тая жена била занята със своите цванчета дотолкова, щото забравяла и сама за себе си; но сегашното произшествие, за което говорил Спирос, било до такава степен необикновено, щото разтресло даже и нейната още по-необикновена душа. Ето какаво се е случило. Когато Тотю Филип преминал през Дунавът, то синовете на Георги Пиперков, Иванчо и още няколко души младежи побягнали из Русчук и отишли с неговата чета. Трябва да забележа тука и това, че Георги не е знаел подробно за всичко, щото се е случило с неговите синове. Спирос и Ненчо му казали, че момчетата му са побягнали в Румъния, защото ги е потърсила полицията; но от стрина Георгевица нищо не могло да се укрие – тя знаела и много повече.

– Ако тия да не би побягнали – то аз би ги избавил – говорил Георги.

– И сега още не е късно – рекъл Спирос.

– Да ми помогне само господ да стана и да ида при пашата, то

всичко ще да тръгне другояче. Митхад паша ми е приятел... Олеле, боже! Ще умра без време! Жлъчката ми се е повдигнала нагоре. Нека ходят по влашката земя без парче хляб! Нека просят милостиня! Нека гледуват, когато не са били хора! Мене не ми е за тях, ами ми е за срамът, който ме очаква, когато изляза из градът и когато погледам на пашата! Какво ще ми раче сега валията? „Ти казваш, че си верноподаник на султанът, а твоите синове са станали завераджии“, ще да ми каже той; а аз ще да стоя като пукал и ще да го моля да ми прости. Лошава е работата!

В това време в стаята влязъл Ненчо и извикал колкото си може:

– Знаете ли какво е станало? Знаете ли до какъв срам сме доживели и аз, и вие? Вашата дъщеря, ваша Марийка, побягнала във Влашко с онзи вагабонтин... Пашата го търси и под земята, а той откраднал момичето ви и побягнал през Дунавът. Каикчиите ми казаха сами... Прегърнали се като гълъби и побягнали. Аз ходих при пашата и помолих го да затвори каикчиите и да ги изпита, а той ми рече, че е готов да изпълни желанието ми...

Ненчо бърбал още дълго време, но никой вече не слушал неговото красноречие. Георги изпъшкар още веднъж и обърнал лицето си към стената; стрина Георгевица изкокнула из стаята и отишла да търси дъщеря си в градината; Спира Трантарът отишъл при своята вярна жена; а Ненчо тръгнал да си търси друга невеста.

В това също време, когато в Георгевата къща произходил гореказаният случай, то по всички България се разпространил слух, че някаква си „комета“, която желае да освободи българският народ от турските изедници, е преминала вече през Дунавът и отива към Балканът. Изведнъж турците станали по-меки ш захванали да ставата приятели с българите. Старите турци обвинявали правителството; младите „гаджали“ се старали да оправдаят себе си и своите безчовечни действия; туркините носили своите драгоценности по българските къщи; младите турчета обвиняли бащите си и майките си, които са ги научили да ненавиждат българчетата и да ги бият с камъни; а Митхад паша строго запретил на „динслямите“ да наричат българите „гяури“. С една дума, в Османската империя произлезли такива реформи, каквито не са в състояние да произведе ни най-умният велики везирин, ни най-добрият и най-човеколюбивият султан. А какво е мислил и какво е работил в онова време самият български народ. Той се е надеял да му пусне господ от небето печени кокошки. Когато Тотю Филип и Панайот Хитов преминали през Дунавът, том множество сърца захванали да тупкат сърчено, множество очи се повдигнали нагоре, множество уста шепнали тайно молитви; но ни

едни из тия „доброжелатели“ не поискал да бъде действующе лице и да поддържа българските чети. Когато Тотювите и Панайотовите юнаци извадили свещените ножове за спасението на своите угнетени братия, то тия братия излезли спокойно на нивята си и по ливадите си и старали се да изкарат някоя пара и да я дадат на своите *повелители*. С една дума, народът бил *благоразумен*: той мислил, че ако Тотю и Панайот направят работа, то и неми ще да бъде добре и той ще да им каже „да сте живи“; а ако тия бъдат разбрани от турците: „Тия пезевенци са се решили да изгорят къщата ни и да осиромашат фамилиите ни“, говорил един дебел търговец. „Подобен срам не може вече да се търпи! Тия вагабонти искат да ни компрометират пред нашият благодетел и да ни убият окончателно“, говорил един от мусекословестнейшите учители. „аз ще да ги потурча“, говорил един от безгрешните чорбаджии. „Нека господ и св. Богородица да ни избавят от всякакво «зло»“, говорили храбрите християни. А защо всичкото това да бъде така, а не другояче? На тоя въпрос е твърде тежко да отговаря човек. Освен това в нашето отечество са се появили множество ненчовци, георгиевци, спировци, и пр., които са били по-лошави и от турците и които са се старали само за своята собствена гуша. Нека говори кой що ще, а аз ще да кажа, че преди да захванеме да лечиме тялото, ние сме длъжни да изрежеме гнилото месо.

Но да оставиме това и да продължиме своят разказ. Близко при Върбовка Тотю и неговата чета седели и мълчали. Времето било добро, слънцето греело весело, а пиленцата пели сладкозвучно. Гората била облиена със светлите лучи на слънцето; а едно от българските села се беляло и жълтяло между зелените дървета и между разнообразните овошки.

– Аз се надях, че множество наши селяни и граждани ще да ни дойдат на помощ; а сега видя, че ние сме били излъгани, че ние сме оставени сами. Силите ни са малки... Ако не прибързаем да се скрием по Балканът, то всички ще да измреме напразно – говорел Тотю Филип печално.

– Ако вие да би известили народът по-рано, то би било съвсем друго. Тия неща не стават така. Едни се решават да правят бунт, а други и хабер нямат! Нашите селяни мислят, че ние сме прости хайдуци и че сме дошли да ги обираме и да палиме къщата им. Мнозина мислят, че ние сме турци. Ако сте се решили да направите революция, то е трябвало да се споразумеете с народът и да му явите своите желания – говорил Цено, който се съединил с Тотювата чета преди един ден.

– Имаш пълно право – казал Тотю. – А де е Смил? Аз се надях, че

той ще да тръгне първи след мене!

– Смил ще да събере още една чета и ще да ни дойде на помощ. Ако се удържиме няколко деня, то ще да имаме и съюзници, и помощници, и доброжелатели. Смил отиде в Румъния за някаква си работа и обща ми се да събере малка четица и да дойде тутакси след нази. Тоя човек не лъже – говорил Цено замислено.

– А какво стана с дяда Стойча? – попитал Тотю.

– Дядо Стойчо се помина в темницата от тежки мъки. Бог да го прости! Тоя човек беше в състояние да възкреси и мъртвите... Неговият живот е достоен за подражание. Ако ние да би имали подобни бащи, то отдавна би станали хора – говорил Стоян.

– А де се е дянало момичето му? – попитал Иванчо. – Аз отърсих всичкият свят и ниде не можах да я намеря! Да не е побягнала и тя в Румъния?

– Радка е отишла при баба Нена. Помниш ли ти оная бабичка, която ни се оплакваше от чорбаджиите? Аз мисля, че тя е роднина на дяда Стойча – рекъл Цено.

Ако в това време да би се качил някой на някое високо дърво, то би видял такава картина: по равницата кипяло ужасно сражение. Шестотин турчина нападнали на българските юнаци с голяма ярост и със страшни псувни; а тия юнаци ги посрещнали храбро и весело и доказали им, че петдесет умни и енергически хора почти всякога са по-силни от петстотин яки животни. Пушки гърмели, ножове блестели, коне цвилели, а турците викали из всичкото си гърло и псували и християнският бог, и неговите последователи. Българите се крили зади дърветата и пушкали мълчешката: тия нямали ни военни тръби, ни тъпани, ни музиканти, за да въодушевяват войноците; тия нямали ни топове, за да плашат страшливите неприятели, следователно над техните глави се не повдигал бял дим; най-после, тия не имали коняници и червени шалвари, с които се ползува всяка редовна войска. Неопитното око би помислило, че тия хора си играят; а практическият човек би бил в състояние да разбере, че тоя бой е един от ония адски бойове, после които не остава ни една жива душа. Множество окървавени коси, ножове, колове и топори се търкаляли вече по земята; множество пушки, сабли и байонети били изпотрошени; зелената трева приняла вече съвсем червен цвят; а заходящото слънце се надсмивало на грубата сила, която е намислила да се бори с енергията и ненавистта...

И така, турските гласове, тържеството на българските юнаци, отмъчението и ненавистта се размесели с пърхането на конете, които

захванали вече да припкат по полето съвсем свободно. След малко време черната нощ покрила бойното поле, по което се търкаляли няколко стотини човечески тела.

XI.

– В конакът на русчушкият валия било голямо тържество. Османлиите разказвали, че „кометата“ е вече разбиена, че множество „кометаджии“ са осъдени на смърт, че свищовските бунтовници ще бъдат изпроводени в Диарбекир на покаяние и че турската империя е обезпечена от всяка една страна.

– А аз се научих от едно достоверно място, че грланата „комета“ е побягнала и че едно отделение войници на отишли да я гонят – казало ефендие.

– Това не е истина – казал един заптия. Аз видях с очите си, че „кометата“ падна мъртва пред караката на юзбашията и че нашите низами й отсякоха главата.

– А дека се е дянала тая глава? – попитало ефендието.

– А отде ще аз да зная? Разказват, че Митхад паша я е скрил в калето.

В това също време в конакът дошли Спиро Трантарът и Ненчо Тютюнджията и влезли при Митхад паша.

– Какво има? – попитал Митхад паша и подмигнал.

– Георги чорбаджи е полудял – отговорил Спиро.

– Истина ли неговите синове са отишли с хайдуците? – попитал Митхад паша.

– Истина.

– А дека е учителят?

– Побягнал е във Влашко заедно с Георгеовото момиче.

– А защо вие да ми не кажете по-рано, че Георгевите синове се братимят с хайдуците и със завераджиите? Защо вие да ми не кажете по-рано, че в Русчук се приготвява въстание? А? Искате ли сега да ви туря по едни букаи на краката и по един синджир на вратът? Ако Георги и неговите синове са завераджии, то сте завераджии и вие. Изповядайте се по-скоро, ако не искате да пътувате към Диарбекир.

– Ние не сме криви – отговорил ненчо Тютюнджията. – Аз ходех у Георгеви само зарад дъщеря му. Ако аз да би знаял, че синовете на тоя бунтовник са завераджии, то през всичкия си живот не би прекрачил прагът на къщата им. Аз не съм от ония хора, които гонят ветровете. Георги ми се молеше да ви не казвам нищо за синовете му, но аз съм верноподаник на султанът и нищо не искам да крия от вас. Аз не съм крив.

– Ще видиме – казал Митхад паша и плеснал ръцете си.

Влезли две заптиета.

– Вземете Ненча чорбаджи и хвърлете го в тумрукханата – рекъл Митхад, а после се обърнал към Спира със следующите думи: – Георги е добър човек. Кажи на моят доктор да иде и да го види. Сиромах Георги!

* * *

Такова е нашето положение, такова е турското правосъдие, такъв е нашият живот. Ако съдържанието на моята повест е глупаво, то са глупави и самите обстоятелства, които ни окуражават и които се наричат *нова българска история*. Народният живот е богат само с горчиви страдания; а всеки повествовател е длъжен да фотографира всяко едно явление вярно и правдоподобно.

– А де е Смил? Де е Марийка? – ще да ме попитат мнозина.

– И аз ги търся.

КРАЙ

Източник: Словото

Набиране: Мирослава Фъндъкова

Публикация:

Л. Каравелов, „Разкази, повести, мемоари“, Български писател С. 1973

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4130>]